

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 100, 2007

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“

FACULTE D'HISTOIRE

Tome 100, 2007

BULGARIANS IN MOLDOVA AT THE END OF XX CENTURY

ETHNOLOGICAL STUDY OF TWO LOCAL COMMUNITIES

TANYA BONEVA

Today we live in the era of total population migration. Huge masses of people change their residences to live outside their families, ethnic and cultural background in similar or very different natural and social conditions, facing ethnic, religious and cultural diversity. A part of them change their residence for a short time to study; to overcome social and economic difficulties; others find salvation from economic crises, religious and political repressions in a long term emigration. This movement changes visibly the population of many countries in the world where cohabit people from different races, religions and cultures. What happens? What is the future of nations? What is the future of the multiethnic societies? Instead of trying imagine the future we could examine similar phenomena in the past.

Some of the answers could be found in the study of old, stable emigration communities. Human world knows the phenomena from the very old times. The emigrant waves followed the history of the mankind, they changed the map of the human populations, making individual and collective strategies of survival and integration in the new places. The trauma after people left their homes, the ideas they created to overcome it, their experience in saving stable communities presents patterns of human behavior that are not to be found in official documents. Written sources reveal only a part of the complex reality of migrants: survival, adaptation, integration, critical situations, etc are not usually described there. A possible way to study these communities' past and present is to combine written and oral sources. Ethnological research is the alternative way to learn facts, ideas and desires of the people, transmitted among the generations in the communities,

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 100, 2007

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“

FACULTE D'HISTOIRE

Tome 100, 2007

БЪЛГАРИТЕ В МОЛДОВА В КРАЯ НА ХХ ВЕК

ЕТНОЛОЖКО ПРОУЧВАНЕ НА ДВЕ БЪЛГАРСКИ СЕЛА

ТАНЯ БОНЕВА

Днес живеем в свят, в който миграцията става начин на живот. Големи групи от хора променят местожителството си, за да живеят вън от семействата си и от своята етническа и културна среда при подобни или много различни природни и социални условия. За част от тях преместването е временно, свързано с икономически трудности или с цел обучение. За други миграцията е пътят за спасение от политически или религиозни репресии. Тя променя значително населението на редица страни по света, където съжителстват хора от различни религии, раси и култури. Какво се случва? Какво е бъдещето на мултиетничните общества? Тези въпроси са задавани от политици, учени и обикновени хора. Изучаването на подобни процеси в близкото и далечното минало е една възможност да се потърсят техните отговори.

Преселническите вълни следват човешката история, те създават индивидуални и колективни стратегии на оцеляване и интеграция в нови природни, политически и социални условия. Травмата при напускането на родните места, идеите, които преселниците оформят, за да я преодолеят, полезният им опит при изграждане на стабилни общности, както и процесите на асимилация в чужда среда се откриват в някои спомени и автобиографии, в пътеписи и селищни изследвания. Тези идеи и норми се предават през поколенията и чрез устни разкази и норми на поведение в семействата и селищата. Те са част от паметта на общността на емигрантите (мигрантите), която е съхранена вътре в нея и се открива чрез теренно етноложко проучване.

that are very often unfamiliar outside of them. These facts and ideas are collected in ethnological field studies. This paper will try to prove the necessity of the different sources of knowledge.

According to the last population census carried out in the Soviet Union in 1989 in Ukraine lived 233,800 Bulgarians and in Moldova 88 418¹. Most of them live in the region of Bessarabia. Bulgarian ethnic identity of this people was registered in their Soviet passports². A good reason for a long term ethnographic study! Bulgarian ethnic identity preserved after more than 160 years in emigration!

Bulgarian emigrants settled in the territory of the Russian Empire between the rivers Prut and Dnieper in a long process of forced migration out of the Ottoman Empire between 1801–1863³ in the aftermath of political and economic crises and several Russian- Turkish wars⁴. It is important to say that in communist times field studies of Bulgarian ethnographers among Bulgarian population in the USSR has been almost impossible⁵. Only after the disintegration of the USSR in the 1990s when Bessarabia became a part of two independent states Moldova and Ukraine. Bulgarian ethnologists could make their field work among Bulgarian population there. This paper presents some results of my field work in Moldova in 1994–1999⁶.

1. Historical Background

When our grandparents went out of Bulgaria

I will stress once more, that Bulgarians settled in the southern part of the Russian Empire between 1801–1863. The region of Bessarabia (southern part of Moldova) was populated by them in 1831–1835. Most of the emigrants were peasants. Their social composition remained rural, it changed very slowly until the middle of the 20th century⁷. Bulgarians were accorded a colonist status along with

¹ *Наулко, В. І.* Етничні процеси серед болгарської діаспори в Україні. – Вів: Україна і Болгарія: вікі історичної дружби. Ред. В. Станко. Одеса, 1999, 146–147.

² In the same statistic 81,7% of Bulgarians in the Odessa region identified Bulgarian as their native tongue, 16,6% Russian, and 1% Ukrainian (*Наулко, В. І.* Op. cit., p. 146).

³ Waves of migration peaked in 1801–1802, 1806–1812, 1829–1833, 1856–1858, 1861–1863.

⁴ The reception of foreign emigrants was part of a deliberate imperial policy to populate the lands reclaimed from the Ottoman Empire. In 1844 87,000 Bulgarian colonists lived in the territory between the Prut and Dnieper rivers, along the coast of the Sea of Azov; by 1897 this figure had reached 170 000 (*Державин, Н.* Болгарские колонии в России: Таврическая, Хирсонская и Бессарабская губернии. С., 1914, 1–27).

⁵ The study of Bulgarian songs in Bessarabia by N. Kaufman in 1970s was an exception: *Кауфман, Н.* Народни песни на българите от Украйна и Молдова СССР. Т. 1–2. С., БАН, 1982.

⁶ I have visited the villages of Korten, Tvarditsa, Viktorovka, Valiaperza, and Kirsovo in Moldova and Suvorovo, Banovka and Ternovka in Ukraine. The last village is outside Bessarabia. It is a part of the tow Nikolaev, Nikolaevska oblast, Ukraine.

⁷ In Russian Statistics of 1897 90.4% Bulgarians lived in villages (*Державин, Н.* Op. cit., p. 51). In 1926 6.4% of all Bulgarians in Ukraine were town residents. (Атлас болгарских говоров в

Българите имат своите стари и нови емигрантски общности по света. Една от най-големите е създадена на територията на Руската империя от края на XVIII до 60-те години на XIX в. в резултат на няколко големи емигрантски вълни. Емиграцията поставя на изпитание съхраняването и стабилността на тези общности. В това изследване са представени резултатите от проучването, направено от авторката през 90-те години на XX в. на две български села в Молдова – Кортен и Твардица, създадени през 30-те години на XIX в. на територията на Руската империя от преселници от едноименните селища в България. Включени са и теренни материали от други български селища в Молдова и Украйна¹.

Наблюденията и разговорите с голям брой млади и стари жители на Кортен и Твардица представляват етноложката част от работата. Включени са и различни по характер писмени документи и изследвания, които допълват картината на дългосрочната емиграция в исторически план.

1. Историята

Според последното преброяване на населението в СССР, направено през 1989 г., в Молдова има 88 418 българи, а в Украйна – 233 800². Повечето от тях живеят в своите села в Бесарабия, създадени през първата половина на XIX в. Българското самосъзнание на тези хора е регистрирано и в техните паспорти на съветски граждани³. Добра причина за етнографско изследване! След разпадането на СССР през 1991 г., когато българите стават част от населението на тези две независими държави, вече е възможно продължителното им етноложко проучване в постсъветското пространство. Трябва да се отбележи, че до разпадането на СССР теренното проучване на българите там беше почти невъзможно⁴.

Изселниците от българската етническа територия напускат Османската империя и се заселват в Руската империя на няколко вълни по време или веднага след поредицата от руско-турски войни през периода 1801–1863 г.⁵

¹ Представените резултати са част от обширно етноложко проучване на различни селища в Молдова и Украйна през 1994–2001 г. През този период аз посетих селата Кортен, Твардица, Викторовка, Валипержа и Кирсово в Молдова и Суворово, Бановка и Терновка в Украйна.

² *Наулко, В. І.* Етнични процеси серед болгарскої діаспори Україні. – Във: *Украйна І България: вікі історичної дружби*. Ред. В. Станко. Одеса, 1999, 146–147.

³ В същата статистика 81,7% от българите в Одеска област определят българския като техен роден език, за 16,6% това е руският, а за 1% – украинският (*Наулко, В. І.* Цит. съч., с. 146).

⁴ Проучването на народните песни на българите в Бесарабия, направено от Н. Кауфман през 70-те години на XX в., представлява едно изключение: *Кауфман, Н.* Народни песни на българите от Украинска и Молдовска СССР. Т. 1–2. С., БАН, 1982.

⁵ Най-масовите емигрантски вълни са през 1801–1802, 1806–1812, 1829–1833, 1856–1858, 1861–1863 (*Скальковский, А.* Болгарские колонии в Бесарабии и новороссийском крае. Одеса, 1848, 45–84; *Мецгерюк, И.* Переселение болгар в Южную Бессарабию. 1828–1834. Кишинев, 1965). През 1844 г. 87 000 български колонисти живеят на територията между реките Прут и Днепър; на брега на Азовско море и другаде. През 1897 г. техният брой достига 170,000 (*Державин, Н.* Болгарские колонии в России: Таврическая, Херсонская и Бесарабская губернии. – Сб. НУ 29, 1914, 18–27).

Germans, Greeks, Jews, Swedish and other emigrants. The Russian authorities carried out a thorough registration of their ethnic or religious identity⁸. In 1844 r. 87 000 Bulgarian colonists live on the territory between Prut and Dnieper, in Crimea, on the Asov see coast⁹. Many of the colonies were organised primarily on an ethnic basis, along with other cases of ethnic complexity¹⁰. Settlers memories and documents provide evidence for local or regional names, which reveal the migrants' place of origin¹¹. Some of the local communities like Tvarditsa, Glavani, Golitsa, Vaisal, etc. preserved the names of the villages in Bulgaria where from migrants originally came. Most of these villages still exist in Bulgaria.

My first expeditions in Moldova was in 1994 in Korten and Tvarditsa¹², Bulgarian villages at that time in Chadurlunga, now in Taraklia region of Moldova. I returned there in 1996 and 1997. I am personally obliged to prof. Sava Novakov from Korten, who was the chief of Bulgarian section of the Institute of National minorities at the Republica Moldova Academy of Sciences¹³.

Bulgarians in Korten and Tvarditsa settled in Bessarabia in 1830–1831. At that time this territory was part of the Russian Empire. Both villages took the names of the old villages the migrants came from in a forceful emigration after the Russian-Turkish war in 1828–1829¹⁴. In the Imperial authorities' official documents at the

СССР. Ред. С. Б. Бернштейн. М., Наука, 1996, 97); in 1959 the town population increased to 25,6% and in 1989 – 42,6% (Наулко, В. I. Op. cit., p. 146). By way of comparison, in Moldova only 18% of Bulgarians lived in towns in 1989 (Новаков, С. Проблемы языка, истории и культуры болгарской диаспоры в Молдове и Украине. Кишинев, 1993.; с. 3).

⁸ This related to Bulgarians, Swedes, Greeks, Slavoserbs, as well as Luterans and Menonites, amongst others. Ethnic names were used to indicate personal or group identity. Bulgarians were described as Bolgari (Bulgar, Bulgari) and Turkish subjects, Bolgari Turkish subjects from Rumelia or migrants from Rumelia. (Archive, f. 6)

⁹ Державин, Н. Op. cit., p. 27.

¹⁰ For example, the administration received personal petitions for settlement where the applicants were for example: Bulgarian Nikolai Hristoforov, a Turkish subject from Rumelia, or Bulgarian Petar Serbinov (Odessa city archive f. 6, a.u. 127, 1–6; f. 6, a.u. 194, 1–5). Many other documents note the ethnic origin of the colonists. In the towns, ethnic identity became associated with having a Bulgarian family name: Todor Bolgar and Petr Bolgar in Bolgrad, were registered in 1826–1827 (ОА, f. 6, a.u. 1914, p. 3), Malii Buialuk was a “Greco–Bulgarian colony” and it remained ethnically mixed in the 20th century, when N. Derzavin studied Bulgarian colonies. He stressed the mixture of family names: some Greeks used Bulgarian names and some Bulgarians – Greek families' names (Derzavin, 1914: 101).

¹¹ For example, in the document of 1st of April 1835 a colonist Ivan Ivanovich Shop in Kiruitnia (Korten) village was registered (Novakov & Chervenkov, 1980: 74). Shopi was and still is a famous regional group in west Bulgaria. Such regional and local names, reflecting the places of colonists' origin in Bulgaria are found in the ethnological study of Bulgarian colonies in Russia at the beginning of 20th century. In the village of Ternovka, near the town of Nikolaev, Bulgarians divided and described themselves regionally as Shopi, Ruptsi, and by their local descent: Turnovtsi, Liaskovtsi, Vaisaltsi and so on (Derzavin, 1918: 14), reflecting regional and local (village) names, preserved until today in Bulgaria.

¹² I also visited the villages of Viktorovka, Valiaperza, and Kirsovo in Moldova and Suvorovo, Banovka and Ternovka in Ukraine. The last village is outside Bessarabia. It is a part of the town Nikolaev, Nikolaevska oblast, Ukraine.

¹³ Sava Novakov is the Bulgarian name of this prominent Bulgarian intellectual. He was famous in the public sphere with his Russian name: Savelii Zaharovich Novakov.

¹⁴ Новаков, С. Степной родник. Кишинев, 1966, 13–14), Poglubko & Zabunov, 1980: 5–10.

Заселването с християни на новозавладените от Османската империя земи е част от целенасочената политика на Руската империя. Повечето от преселниците са селяни⁶. Българите получават статут на колонисти заедно с други големи общности от преселници: гърци, евреи, немци, шведи и др. Руските власти правят пълна регистрация на населението и на неговата етническа и религиозна идентичност⁷. Подобно на Кортен и Твардица, много колонии са организирани на етнически принцип, въпреки че други са заселени от смесено по етнически състав население. Някои от тях, като посочените две колонии, както и Главани (бълг. Главан), Голица, Вайсал, Кулефча (бълг. Кюлефча) и др., носят имената на селата, които са напуснали в България. В личните молби на българи, отправени към местните власти за заселването им в определени колонии, изрично е посочена българската им етническа принадлежност⁸. Теренните материали, събирани от Н. Державин в края на XIX и началото на XX в. също потвърждават общото самоопределяне на жителите на различни български села в Руската империя като българи⁹.

1.2. Социален ред и етническа идентичност

Руските власти установяват стройна система на управление и контрол в новозавладените територии. Системата на земевладение в колониите се основава на общинната собственост на селската община (*мир*) и преразпределянето ѝ е ограничено само вътре в общината¹⁰. Всеки колонист, който има семейство, получава парцел (*надел*) от около 50–60 десетини¹¹ държавна земя „в негово вечно и неоспоримо наследствено владение“ без лични или семейни права на собственост върху него. Тази земя не може да бъде продавана, залагана или по друг начин предавана във владение на други стопани. Семейният надел се наследява от най-малкия син в семейството, но, ако реши, бащата може да посочи друг наследник измежду

⁶ До средата на XX в. техният социален състав се променя много бавно. В руската статистика от 1897 г. 90,4% от българите живеят в села (*Державин, Н.* Цит. съч., с. 51). През 1926 г. 6,4% от всички българи в Украйна живеят в градовете. (Атлас болгарских говоров в СССР. Ред. С. Б. Бернштейн. М., Наука, 1996, с. 97). През 1959 г. градското население се увеличава до 25,6% а през 1989 г. вече е 42,6% (*Наулко, В. I.* Цит. съч., с. 146). В Молдова през 1989 г. 18% от българите живеят в градове (*Новаков, С.* Проблемы языка истории и культуры болгарской диаспоры в Молдове и Украине. Кишинев, 1993, с. 3).

⁷ В документите преселниците са назовавани с етническите си имена: българи, шведи, гърци, славосърби, както и според религиозната си принадлежност: лютерани и менонити. Етнически имена се използват, за да се посочи личностна или групова идентичност. Българите са описани като българи (булгар, булгары) и турски поданници, българи, турецкие переселенцы из Румелии (Одеский городской архив. ф. 6).

⁸ Например администрацията получава лични молби за заселване в определени колонии, в които се посочва: „Болгарин Николай Христофоров, турецкий поданный из Румелии“ или „Турецкий поданный Петар Сербинов“ (арх. ед. 127, л. 1–6; а.е. 194, л. 1–5). Много други документи показват етническия произход на колонистите.

⁹ *Державин, Н.* Цит. съч., с. 52 и др.

¹⁰ Пак там, 59–60.

¹¹ Една десетина е равна на 14,5 декара.

central and local administrative levels the villages are registered as being inhabited by Bulgarians, they are Bulgarian colonies. Bulgarian ethnic identity was expressed at the time of colonies' formation in the designation of the villages by the names of their old settlements –Korten and Tvarditsa in Bulgaria. In the official documents Korten was registered Kiriutnia and for a long time it preserved the same administrative name. Korten is the local name of the village, used by Bulgarians in the village and the region. Double nomination: Kiriutnia in the official administrative sources and Korten in the local space lasted until 1995 when under the authority of the Moldovan government, the village restored its Bulgarian name Korten.

Bulgarian ethnic identity in the both villages was manifested in the USSR 1989 census: in Korten 94.4% of the 3567 inhabitants and in Tvarditsa 94.3% of the 6382 inhabitants declared themselves Bulgarians and Bulgarian – their mother language (Novakov, 1992). The impressive census data put forward this study of ethnic culture and identity. What was to be Bulgarian in the both communities during their 160 year history in Bessarabia in the context of changing social and political conditions.

1.2. Social order and ethnic identity

The Russian authorities established a coherent system of governance and control in the newly colonized region. The system of land tenure was based on communal (*mir*) property. Every colonist who had a family had been allotted a share (*nadel*) of approximately 50–60 decimals (*desetina*)¹⁵ state owned land “for their eternal and incontestable hereditary possession”, without personal or family property rights over it. Such land could not be sold, assigned, pledged or otherwise disposed of in order to prevent its passing into alien hands. These shares of state land (*nadel*) were inherited by the youngest son in the family, but the father could appoint another heir among his children and relatives if he so chose. The colonists were entitled to buy private property outside the state-owned plots that they were accorded upon their settlement. The system of land tenure practiced was common tenure and redistribution was restricted to within the commune¹⁶

Social life was regulated by the collective decision-making. Each colony was governed by an assembly (*mirskii shod* or communal convent) which included one land-holder from each estate (*dvor*). The assembly elected a standing executive body called a village (colonial) *prikaz* (*order*) and a mayor (*starosta*) who was elected by the share holders (*hoziaini*). Individual farmers depended on the commune. Agricultural life and consecutive stages of seasonal agricultural activities were regulated by decisions of the colonial assembly (*shod* or convent). The extensive three-field system of crop rotation was applied¹⁷. At the time of settlement the assembly reflected relative social equality. The economic framework

¹⁵ One *desetina* = 14.5 *dekara* (1 *decar* = a quarter of an acre).

¹⁶ *Новаков, С., Н. Гургууров.* Страницы истории села Кортен. Кишинев, 1995, 1914, 59–60.

¹⁷ The whole community land is divided into three fields, where a system of crops alteration was applied: in the first field autumn cereals were sown, in the second -spring cereals and the third remained uncultivated for a season. *Державин, Н.* *Op. cit.*, p. 63.

децата си или други роднини. На колонистите се разрешава да купуват земи като частна собственост вън от държавните надели, които са им предоставени при заселването¹².

Обработваемата земя трябва да се разпределя между всички селяни „равномерно и добросъвестно“. Земята на всяко село се дели с колективни решения на няколко големи парцела, за да може парцелът с орната земя да се замени с нов, като предишният се оставя незасят и се превръща в пасише за домашните животни, за да се натори и да възстанови плодородието си. Всеки стопанин има ивици в полетата, които се засаждат с различни култури (пшеница, ръж, царевица и др.)¹³.

Социалният живот в колониите се регулира чрез колективни решения. Всяка колония се управлява от общо събрание, назовано *мирски сход*, който включва един стопанин от всяко семейно стопанство (*двор*). Събранието избира ръководство на общината, назовано селски (колониален) *приказ* и кмет (*староста*), в чийто избор участват притежателите на земя, по един от всяко стопанство (*двор*). Отделните стопани зависят от общината. Селскостопанският живот и последователните стадии на сезонните земеделски дейности се регулират от решенията на общото събрание на колонистите. Прилага се екстензивната триполна система на земеделие¹⁴. По време на заселването общото събрание отразява относително социално равенство. Икономическата рамка, наложена от държавата на колонистите съсредоточава икономическия и социалния живот вътре в колониите.

Този социален ред възпроизвежда продължителния институционален консерватизъм на селската икономика в империята и не стимулира индивидуализма и пазарния принцип на организацията на земеделието. Икономическата стратегия на семейството в семейното стопанство се основава на демографското възпроизводство, взаимната помощ с труд между семействата и временното (сезонно) използване на наемен труд на хора извън семейството. Притежанието на стопанство и къща е главна жизнена цел за българите в колониите. Социалният живот се ограничава предимно в селата и възпроизвежда социални норми, възгледи за света, система на наименоване, език, обичаи, песни и митове за миналото, които репродуцират до голяма степен обществото и културата на българите от периода преди изселването. Това развитие на колониите е стимулирано до определена степен от политиката на стабилност, осъществявана от руската администрация. Дълго време имперските власти зачитат местните закони и

¹² Тази система на земеползване в колониите е създадена с правителствен указ от 1819 г. и от инструкцията на И. Инзов от 1821 г., издадена в Кишинев на български и руски език (Във: *Поглубко, К., Ив. Забунов. Обновльонная Твардица. Кишинев, 1980, с. 14*).

¹³ Пак там.

¹⁴ Цялата земя на общината се разделя на три полета, където се прилага система на ротация на зърнените култури. В първото поле са засадани зимни сортове жито, във второто – пролетни сортове житни култури, а третото остава неразорано през сезона (*Державин, Н. Цит. съч., с. 63*).

imposed by the state did not stimulate personal economic activities, it confined economic and social life to the local communities.

This long lasting institutional conservatism did not promote individualism in the local communities. A family unit economic strategy was based on demographic reproduction, mutual aid and seasonally hired labor. The ownership of a farm and house were the major life goals for the Bulgarian peasants. Social life was confined mainly to the villages and restricted the reproduction of social norms, world view, nominative system, language, customs, songs and myths of the past all to the patterns created in the time before emigration. This was to a certain degree stimulated by the policy of stability, promoted by the Russian administration. For a long time the Empire authorities respected the local laws and institutions, traditions, religion and education in the mother tongue of the foreigners. Everyday life and festivities in the villages were regulated by the ethnic and religious traditions of the settlers¹⁸.

This social order promoted social conservatism and cultural stability for a long time. Economic modernization started with the regulations of 1871 when the colonists were endowed with the rights of state peasants but these were not put into practice until 1906–1910, when peasants were granted the right to personal land titles and to resettlement on free land¹⁹.

1.3. Historical memory

I have mentioned that Bulgarian ethnic identity in the both villages was manifested in the USSR 1989 census: in Korten 94.4% of the 3567 inhabitants and in Tvarditsa 94,3% of the 6382 inhabitants declared themselves Bulgarians and Bulgarian, their mother language (Novakov 1992). Living in the villages I was received very friendly. People addressed me "Nashata Bulgarka", stressing that their parents had always used the phrase: "Our dear Bulgarians" (Nashite mili Bulgari") speaking about Bulgarians. Everybody was ready to speak with me, telling "I am Bulgarian". Hospitality and help I met facilitated my work in collecting interviews with the local people, observing everyday life, family and community social relationships, rites and holidays, finding local and regional studies.

1.3.1. Departure

In many Bulgarian villages in Bessarabia are collected stories about the time and reasons of emigration, the old villages left by their grad-grand-parents, about Bulgaria and Bulgarians. Both my field interviews and local studies recorded the difficult decision to emigrate and the symbolic rituals carried out following this

¹⁸ *Миронов, Н.* Социальная история России. Т. 1. М., Наука, 1999, 29–32.

¹⁹ *Червенков, Н., И. Грек.* Българите в Молдова и Украйна. Минало и настояще. С., 1993, с. 41.

институции, религията и образованието на майчин език на чужденците колонисти. Ежедневният живот и празниците в селата се регулира от техните религиозни традиции¹⁵. Тази икономическа организация на колонистите е един от факторите за запазване на етническите черти на културата на българите и тяхното етническо самосъзнание. Икономическата модернизация започва със законите от 1871 г., когато всички преселници, дошли „отвъд Дунав“, както и немците колонисти са лишени от статуса си на колонисти и са включени в групата на собствениците с възможност да изкупят земята си от общината. Истинската модернизация на селската икономика не се осъществява реално до 1906–1910 г. Едва със Столипиновите реформи селяните получават право на лична собственост върху земята си, както и правото да се заселват върху свободна земя¹⁶.

2. Локалните общности – минало и настояще

Днес селата Кортен и Твърдица са в Молдова. В тази част на Южна Молдова (Бесарабия) се намират и други български, молдовски и гагаузки селища. Моята първа експедиция през 1994 г. беше в с. Кирютня (Кортен) и Твърдица (Твардица)¹⁷. Върнах се там през 1996 и 1997 г., когато посетих и с. Викторовка, в което живеят българи и молдовани. Българите идват от с. Кортен, където купуват земя и се заселват след 1908 г.¹⁸

Както беше посочено, българите в Кортен и Твърдица пристигат в Бесарабия през 1829–1830 г., в условията на принудителна емиграция от родните селища, осъществена след руско-турската война от 1828–1829 г. По това време тази част на съвременна Молдова е територия на Руската империя¹⁹.

В документите на имперската руска администрация на местно и регионално административно ниво двете села са описани като „български колонии“, населени с българи. Тяхната българска принадлежност се открива на първо място в имената на селата, избрани от преселниците – същите като на техните родни селища. Все пак, докато Твърдица е записана в официалните документи със същото име, но според руската фонетична система (Твардица), официалното име на Кортен в руските документи е Кирютня. Това е външно име на селото, употребявано от

¹⁵ Миронов, Н. Социальная история России. Т. 1. М., Наука, 1999, 29–32.

¹⁶ Червенков, Н., И. Грек. Българите в Молдова и Украйна. С., 1993, с. 41.

¹⁷ По време на моите експедиции в Молдова и Украйна посетих също селата Викторовка (населено от молдовани и от българи от Кортен, закупили земя там след Столипиновите реформи в началото на ХХ в.), Валяпержа и Кирсово в Молдова, Суворово, Васильевка (с. Вайсал), Бановка и Терновка в Украйна.

¹⁸ Първата покана да изследвам българите в тези селища беше от проф. Сава Новаков (Савелий Захарович Новаков) от Кортен, който беше ръководител на Центъра по българистика в Института за националните малцинства на Молдовската академия на науките. Изказвам голямата си благодарност за неговата помощ по време на моите експедиции.

¹⁹ Новаков, С. Степной родник. Кишинев, 1966, 13–14; Поглубко, К., Ив. Забунов. Цит. съч., 5–10.

decision: people went to the cemetery where a service for the souls of the dead grandparents was performed- a forceful emigration that is reminiscent of the Exodus of Hebrews from Egypt²⁰ Part of the traumatic memory is recorded in a group of melancholic songs concerning the forced marriage of Bulgarian maidens to the Turks, the difficult times of political crises when uncontrollable military bands (*kurdzalii*) ransacked the villages. The main reason for the difficult decision was religious discrimination. Bulgarians left a Turkish (Muslim) state to settle in an Orthodox Slav state²¹. In Korten and Tvarditsa historical memory imprints ideal images of the Bulgarian landscape onto the old settlement: green mountains, fruitful plains and rivers²², a pleasant climate, cold, sweet spring water, cultivated fields and gardens, vineyards on the slopes. This idealistic picture of Bulgarian life contrasts with the stories and songs of religious and political repression by the turks. Memories of their new land, the Budjak pointed the new reality in contrast with the “native”: flat steppe, salt water, cold winters and hot summers²³.

The new villages are situated in places designed to remind them of the old villages they had to leave behind, no matter how tenuous such parallels were in reality. They are surrounded by hills and small rivers – the markers of the habitat Bulgarians left behind. Indeed it is impressive to see that Bessarabian Tvarditza looked for some similar landscape to that of the old village. They settled on the small “hills” of the great flat Budzak plane, that could remind to the old village landscape: Tvurditsa in Bulgaria is situated on the slopes of the mountain.

2. Ethnic culture and identity

2.1 Anthroponimy

Bulgarians in Bessarabia carry orthodox and popular Bulgarian personal and family names. At the time of migration and in the first years of the settlement the Russian administration registered the emigrants' families. In a in Kiriutnia (Korten) colony family list made in April 1835 family names remain unchanged, because Bulgarian and Russian families are formed by the same rules with the ending – ov. -ev. However, the list reflects the imprint of the Russian nominative forms on some personal names and prenames: Georgii (Georgi) Ianiev-ich Kalchishkov, Ivan Russev-ich (Russev) Kishkilev, Zlati Kurtov-ich Petkov, Deniu Konstantinov-ich (Konstantinov) Tanurkov, Dmitrii (Dimitar) Zlatiev-ich (Zlatev) Chumertov, Petr

²⁰ *Новаков, С., Н. Гургуров.* Op. cit. p. 14.

²¹ It is significant to mention the memories of a migrant from the village of Iserlia in South-eastern Bulgaria: “In the Vilaet, i.e. in Turkey, we did not have churches. If somewhere a church was constructed, it was far from the village, like a hut. The priest delivered the service wearing a turban on his head, fearful of the Turks- Muslims, even the men attended wearing their hats, not daring to remove them. (Chervenkov & Grek, 1993: 67–68)

²² Korten in Bulgaria is a village situated under the slopes of the Sredna Gora mountain in the valley of the Tundza river. Tvarditsa is located on the flat slops of the same mountain in the same region of Sliven.

²³ *Новаков, С. Степной родник, с. 9; Новаков, С., Н. Гургуров, К. Поглубко, Ив. Забунов.* Обновльонная Твардица. Кишинее, 1980, p. 13, 15.

различните – молдовани, руснаци и др. Българите в Кортен, както и българите в региона са наричали и наричат жителите на Кирютня „кортенци, т.е. хора от село Кортен. Селото е записано Кирютня във всички официални документи до 1990 г. Тогава по предложение на местните жители и със заповед на Президиума на Върховния съвет на Република Молдова е възстановено неговото българско име Кортен²⁰.

Специфична черта на бежанската вълна по това време е семейният принцип на изселване. Според локалните изследвания за с. Кортен през септември или октомври 1829 г. 70 семейства завинаги напускат родното си село и тръгват с керван към „Русията“. През зимата на 1929–1930 г. те живеят в гагаузките села Гайдар, Чадърлунга и Казаклия²¹. Според устни разкази, през 1830 г. към тях се присъединяват още 40 семейства, пристигнали от същото село²². През пролетта на 1830 г. върху отпуснати от имперската власт земи кортенци създават своето село недалеч от с. Чадърлунга (дн. районен център гр. Чадърлунга)²³. Според първия списък на жителите на Кортен, направен от имперските власти през 1835 г. в селото живеят 106 семейства, които включват 654 души²⁴. През селото протича малка река (Лунгуца), а самото то е разположено върху четири прави улици – две на юг и две на север от стара чешма, в огромната за българските представи равнина. И до днес Кортен запазва този принцип на застрояване на няколко дълги, прави улици, пресечени от по-малки улички.

Според локално проучване на селото част от жителите на с. Твърдица тръгват за Русия през 1829 г. заедно с бежанци от други съседни селища²⁵. Селото също е основано през 1830 г. от „българи от Румелия“²⁶.

През 1832 г. в Твардица живеят 137 семейства²⁷. Подробният списък на семействата в селото от 1835 г. („Ревизская сказка“) включва 153 семейства и 855 жители (437 жени и 418 мъже)²⁸. Селото е разположено върху неравна местност в равнината. То заема няколко улици, които следват неравностите на терена.

²⁰ *Новаков, С.* Степной родник, с. 15; *Новаков, С. Н., Н. Гургуров.* Страници истории села Кортена (1830–1995). Кишинев, Штиинца, 1995, с. 112 (публикуван е самият указ за преименуване на селото).

²¹ До днес те запазват близки приятелски отношения с жителите на тези селища.

²² *Новаков, С., Н. Гургуров.* Цит. съч., с. 20.

²³ Предполагаме, че керванът с преселниците от Кортен е тръгнал на път на 21 септември 1829 г. По предание на този ден от селото тръгват 70 семейства (около 350–400 човека). Към тях се присъединява голям керван от Твърдица – 35 коли (*Новаков, С., Н. Гургуров.* Цит. съч., с. 14).

²⁴ Вж. тук приложение № 1.

²⁵ В песен за преселването се казва: „Хората впрягат, отиват във Московия – Русия“... (*Поглубко, К., И. Забунов.* Цит. съч., с. 11).

²⁶ Пак там, с. 10.

²⁷ *Мещерюк, И. И.* Цит. съч., с. 140.

²⁸ За съжаление този списък не е публикуван. Той е описан в местната история на селото (*Поглубко, К., И. Забунов.* Цит. съч., с. 13).

(Petar) Dimitriev-ich (Dimitrov) Gurgurov and so on. (Новаков, С. Н. Червенков, 1980: 74–81). Giving Russian forms to personal names was gradually imposed by the church according to its nominative practice. At the time of baptism, girls and boys received a Russian name: Mara became Maria, Todora – Feodora, Russa – Alexandra, Pena – Praskovia, Todor – Feodor, Sava – Savelii and so on. Bulgarians couldn't not accept these new names. The problem was resolved by double nomination. Bulgarians adopted two personal names: the official names were used in formal contexts and remained in the church registers, but the Bulgarian names were used in the families and in the local communities when communicating with other Bulgarians. Importantly, every personal name was given according to the strict norms of traditional Bulgarian nominative practice (Кръстева-Благоева, 1999): the baby received the name of his/her grandfather /grandmother, of the god-parents or a symbolic name given in the cases of its health crises to maintain his/her health. The same personal and family names were preserved in families through the generations. This constituted a very strong link with the grandparents, kin and the past.

A cardinal change in the nominative system of Bulgarians and many other ethnic communities was promoted only after 1956 when peasants in the USSR received their Soviet passports. From that time onwards the official name in its Russian form became a representative one in all official contacts between the individuals in local communities and even more important outside them.

To the present day, Bulgarian family names remain an official marker of ethnic identity. Thus family names reflect Bulgaria anthroponymy at the time of migration. Most of them are formed by the Bulgarian nominative rules with the end -ov (for males) and -ova (for females), but there are also family names formed by the Turkish nominative rules Karra, Taukchi, Arabadzi, ect. (Поглюбко, К. Забунов, 1980: 59–60, 88–95).

2.2. Ethnic endogamy

The long term continuity of Bulgarian names in both Korten and Tvarditsa was closely connected with the practice of local marriage endogamy, observed until the 1960s. It was explained by Bulgarians in Tvarditsa in terms of references from the Books (Holy Scriptures): "One should not marry a Russian or Moldovan, because one is Bulgarian and from Tvarditsa. We are one nation and one blood must be maintained It is written in the Books: "The evil will begin when people mix their blood, the people have made a sin". Another influential idea in Tvarditsa was that of the 'guest'. Bulgarians always saw their move to Russian Empire as temporary believing that in the future they would return to their native land and village: "Bulgaria is our fatherland, sooner or later we will return there. We are guests here. We are born here, but we are Bulgarians. The blood must not be mixed... We must live according to our laws. We are born Bulgarian and baptized in our village church"²⁴.

²⁴ This practice concerned the majority of Bulgarian communities in the 19 century. Its importance is underlined in the famous study of Bulgarian colonies in Russia in the beginning of 20

2.1. Историческата памет

„Когато наште предци излезли от България“

В Кортен, Твардица и в други селища са събрани разкази за времето на заминаването. Според история от с. Кортен, преди да заминат от селото, бъдещите емигранти отиват на гробището, където извършват служба за своите починали роднини. Самото заминаване се описва като Exodus на евреите в Египет²⁹. Една от основните причини, изтъквана от бежанците, е религиозното безправие. Ето спомените на един българин от с. Исерлия (с. Исирили, дн. с. Блатец, Бургаско), Югоизточна България, за условията, при които християните са практикували своята религия в империята: „Във Вилаета, т.е. в Турция ние нямахме църкви. Ако някъде се построеше църква, тя беше като колиба, далеч от селото. Свещеникът правеше служба, носейки тюрбан на главата си, страхувайки се от турците-мюсюлмани. Даже мъжете, които присъстваха, носеха шапките си, защото не смееха да ги махнат“³⁰. Част от травматичната памет се запазва до днес в паметта на преселниците в меланхоличните песни за живота в родината на дедите им, за времето на кърджалиите³¹ – политически безредици в Османската империя от края на XVIII и началото на XIX век, за женитби на български за турци и др.³²

Новите селища са построени на природни места, избрани за да напомнят за старите села, независимо колко бледи са приликите. Наистина е впечатляващо да видиш, че Твардица в Южна Бесарабия е разположена върху неравен терен от малки „хълмчета“ в огромната равнина, които напомнят за старото селище Твърдица в България, разположено върху склоновете на Средна гора, недалеч от гр. Сливен³³. Кортен е на равно място, край речичката Лангуца, но част от пространството на селището е хълмът Подиша. Село Кортен в България е разположено в подножието на Средна гора в долината на р. Тунджа.

2.2. Антропонимия

Първият пълен списък на жителите на с. Кирютня (Кортен) е направен на 1 април 1835 г. (Список переселенцев по ревизкой сказке на 1 апреля 1835 года). Той описва структурата на семействата и възрастта на техните членове. Описани са 104 семейства (342 души от мъжки пол, 312 души от женски пол и отделно две семейства на свещеници (14 души), общо

²⁹ Новаков, С., Н. Гургуров. Цит. съч., с. 14.

³⁰ Червенков, Н., И. Грек. Цит. съч., 67–68.

³¹ Мутафчиева, В. Кърджалийското време. С., 2002.

³² Вж. за това: Кауфман, Н. Цит. съч. Веднага трябва да се отбележи, че в песните и разказите за живота преди преселването представата за турците е негативна.

³³ Днес с. Твърдица е град Твърдица. Общините на двете селища поддържат редовни връзки със своите роднини в село Твардица и Кортен, Молдова.

Ethnic endogamy facilitated the stability of traditional agricultural and pastoral activities typical for Bulgarian peasant economy before and after emigration. Bulgarians combined corn, vineyard and wine production with husbandry, all well developed pursuits before emigration to Bessarabia, but developed in the new lands alongside the establishment of vegetables and fruits market production. (Новаков, Гургулов, 1995: 22–29). The most honorable social category in the villages was that of the middle class. Hard working master of the family household (*stopanin, hoziain*) was expected to create wealth with his own and his families' hands. The social and ethnic identity of Bulgarians in the local communities and outside them was that of experienced workers. On the whole, the rural culture of the Bulgarians preserved its ethnic features until the period of radical economic reforms which followed the inclusion of Bessarabia in the USSR in 1944.

3. Education and National policy in the Russian Empire

3.1. Russian schools in 19 and 20 century

Until the 1860s the Russian authorities showed tolerance towards the schools, newspapers, magazines and all forms of education and public activities of the foreign population in the Empire. After the 3rd Polish uprising in 1863, however, the official national policy changed. By the end of the 1860s the first acts of educational russification were evident through the closure of minority schools, newspapers and magazine presses (Mironov 1999: 30–32). After 1878, when Bessarabia became a part of the Russian Empire, the Bolgrad school was transformed and in 1886 Bulgarian language and history were dropped from the curriculum, marking a policy of large-scale Russification. This happened in accordance with the new national policy of integration that was applied across the Empire. A desire for integration in modern science and culture was evident amongst Bulgarians in 1865 when the New Russian University opened its doors in Odessa. The Bulgarian community (from different villages) donated money for the creation of a Slavic library. Local schools were attended only by a small part of the population in the both villages. For instance: in 1897 in Korten only 147 boys and 3 girls were enrolled while 330 children remained illiterate; in 1905 in the 3 schools in the same village 235 studied, but 131 remained illiterate, in 1915 in the 4 class there were 264 pupils but another 260 did not attend the school. The situation was similar in Tvarditsa, where in 1880–1890 the two 4 class schools contained 172 pupils, but 500 children did not received an education (Poglubko, Zabunov, 1980: 27)

century: “In the Berdiansky, Bessarabsky, Pheodossiisky and Hersonsky *uyezds* mixed marriage is gravely repudiated by popular custom. Here a Bulgarian man never marries a Russian girl, and vice versa. The only exception is made for widowers” (*Державин, Н. Op. cit., p. 44*).

668 жители)³⁴. Написан на руски език, той е един интересен документ от времето на преселването. Семействата, заселени в колонията Кириутня, са описани в две колони: отляво са записани мъжете в семейството (съпругът и неговите синове или други мъжки членове на семейството), а отдясно – техните жени и дъщери или други жени – членове на семейството. Чиновниците, правили списъка, са записвали личните, бащините и фамилията имена на българите. Повечето лични имена са записани така, както са съобщени от жителите на селото и значителна част от тях представляват българската християнска антропонимия: Иван, Тодор, Илия, Никола, Колю, Митьо, Митю, Михалъ, Христю, Танас, Яни, Руси, Костю, Неделчо и др. Те показват българската норма на образуване на личните имена или техни съкратени форми и носят диалектните черти на източните български говори. Други лични имена като Николай, Георгий, Михайлъ Игнатий, Дмитрий, Петр и др. са записани според руската християнска писмена норма, позната на административното лице. Някои от българските мъжки лични имена в този списък са изключително архаични и типични за именната система на българите до днес: Добри, Слав, Стойчо, Съби, Себи (вер. Съби?), Стани, Желю, Жеко, Новак, Радой, Драгия, Драган, Босю, Вачко, Сиво, Кънчо, Кунчо, Койчо, Деню, Недю, Недко и имат ясно символично значение (Добри, Новак, Босю, Желяз, Продан и др.). Женските имена представят също християнската антропонимия: Ивана, Мара, Мария, Марина, Ирина, Катерина, София, Анна, Аница, Яна, Йордана, Герга, Гергина, Елисавета, Евдокия, Епифана, Христина, Параскева, Петра, Марина, с типични съкратени форми според местния диалект: Таша, Дона, Цона, Вела, Пена, Нейка, Елка, Каля, Неделя, Неда, Дена, Злата и др. Както при мъжките имена, и тук се откриват старинни именни форми: Груда, Вида, Рада, Чубра, Бойка, Слава, Стана, Стояна, Султана, Жера, Замфира и др. И в двете групи имена има еднакви мъжки и женски имена: Иван, Ивана, Йордан, Йордана, Добри, Добра, Злати, Злата, Стоян, Стояна и др.

Преобладаващата част от фамилията в посочения списък са вярно записани. Повечето от тях също са образувани по правилата на българската именна система и до днес са част от нашата антропонимия: Петков, Станчев, Марков, Новаков, Бакалов, Терзиев, Москов, Караджов, Бучков, Чавдаров, Куртов и др., както и русифицирани (Кынчев). Срещат се фамилии, които отразяват диалектни особености на източнобългарските говори: Желюв, Белюв, Багув, Момчов, Люленин и др. Сравнително малка част от тях са оформени по правилата на османската норма: Каба, Карафизи, Мутафчи, Таукчи, Настрадаин, Манаф и др., но и Войник (семейство № 43)³⁵. В рамките на изключенията е фамилията Шоп (регионално название на част от населението на Западна България).

³⁴ Вж. този списък в приложението към текста.

³⁵ *Новаков, С., Н. Червенков*. Прошлое и настоящее села Кириутня. Кишинев. Штиинца, 1980, Приложение: Список переселенцев по ревизкой сказке на 1 апреля 1835 года. Вж. този списък в края на настоящия текст.

3.2. Bulgarian language and education in XIX–XX cc.

The language of the local communities still remains an archaic regional dialect of the region of Sliven in Bulgaria, mixed with Russian and Moldovan words and phrases. For me (a native Bulgarian speaker) it was not difficult to understand the old dialect forms of the Bulgarian language

Education in the villages passed through different periods from early settlement onwards. Local private and parochial schools in the Bulgarian villages were opened in the 1840s; they were maintained by the colonists and the classes were conducted in Russian. In 1842 and 1844 1st and 2nd class parochial and ministerial schools, organized by the Ministry of Education, were opened and in 1858 schools in Tvarditsa and Korten were established, supported by the local communes. A very small portion of village children enrolled in these schools. (Новаков, С. Н. Червенков, 1980: 10, 19; Поглубко К., И Забунов 1980: 20). Modern education was the path to integration in the wider society. The Central School in the Bulgarian town of Bolgrad in Bessarabia was opened in 1859 and spread modern education among Bulgarians (at that time this part of Bessarabia, which had been returned in 1856 to Moldova, belonged to the newly unified Romanian state). The school syllabus included Bulgarian, Russian, Greek, Moldovan, Latin, French and German languages as well as history, natural studies and mathematics. Two libraries and a publishing house were also established (Радкова, Р. 1978: 101–135). In 1869 in Komrat a Bessarabian-Bulgarian Central School was opened and it boasted 200 students. Bulgarian was included in the syllabus. Bulgarian language education was introduced in the Bulgarian villages mostly through the alumni of these two schools. At that time Bulgarian books and newspapers were published in Bolgrad and Odessa. In 1865 books and school textbooks were delivered in Korten in Bulgarian, published in Komrat by a Bulgarian teacher (Novakov, Chervenkov, 1980: 11; Poglubko, Zabunov, 1980: 27).

4. Bessarabia in the Romania kingdom

After the First World War, when Bessarabia was included in the Romanian national state, Bulgarians passed through a difficult period of intensive political pressure dedicated to changing their ethnic identity, through education in Romanian schools and prohibition of the Bulgarian language, customs and songs in public places. Bulgarians resisted this policy. Most of the children did not attend the Romanian schools, especially girls. At that time only a small part of the male population and even a smaller number of females learned Romanian and became bilingual²⁵.

²⁵ At the end of the century public libraries were opened in Shikirli kitai (Suvorovo) village and in Komrat (Червенков, С. Н. Грек. *Op. cit.*, 74–93).

Наред с изписването на някои лични имена според руската именна традиция, списъкът носи и други черти на външното описание. Написан от хора, които познават руската система на именуване, в него всички бащини имена са изписани с окончанието **ич**: Иван Русев-ич (бълг. Русев) Кишкилев, Злати Куртов-ич (бълг. Куртов) Петков, Колю Иванов-ич Танурков, Добри Драгиев-ич (бълг. Драгиев) Тузлуков, Злати Васильев-ич (бълг. Василев) Люленин, Георги-й (бълг. Георги) Янев-ич Кальчишков, Деню Константинов-ич Танурков, Дмитрий (бълг. Димитър) Златев-ич Чумертов, Минчо Иванов-ич Мутафчи и др. По същите причини са променени някои имена: Колю Себов-ич (Събов?) Новаков, Абретен (Обретен?) Ненчов-ич Дерменджиев, Лейчо(?) и др. С изключение на посочените добавки и грешки, този първи списък на българите в Кортен показва състоянието на именната система на българите в началото на XIX в. Посочените имена остават част от именната система на селото до днес. Запазени са и повечето от посочените фамилии.

В друг списък (вероятно от 1853 г.) са записани имената на 14 българи от с. Кортен, участници като помощна войска в Кримската война (1853–1856). Това са: Иван Георгиев Таласъмов (бълг. Таласъмов), Желяз Обретенов Дерменджи, Иван Пеюв Кръстев, Стойчо Дмитриев Гургуров, Марко Маринов Терзи, Колю Желев Барбаров, Николай Радоев Дяков, Михаил Дмитриев Марков (не се връща от войната), Дмитрий Новаков Новаков, Петр Стоянов Яламов, Колю Стоев Арабаджи, Иван Иванов Трифонов, Прокопий Пеюв Яврумов, Колю Иванов Шопов³⁶. Тук имената са записани много по-вярно и отразяват българската норма за лично и бащино име и фамилия. Имената на участниците са записани и в първия списък. Това са деца на семейства на преселници. В списъка от 1835 г. Желяз Обретенов Дерменджи е на 8 години и е син на Абретен Ненчович Дерменджиев (№ 56); Стойчо Дмитриевич Гургуров е брат на Петр Дмитриевич Гургуров и през 1835 г. е на 12 г. (№ 38); Марко Маринов Терзи през 1835 г. е на 23 г. и е син на Марин Жежович Терзиев (№ 64); Николай Радоев Дяков е на 4 г. през 1835 г. и е сирак, живее с майка си в семейството на братовчед си Георгий Радоевич Янчев (№ 72) и др.

От първия пълен списък на жителите на с. Твардица, направен през 1835 г. са известни фамилиите: Караиванов, Калинков, Питроп, Шарков, Маслишков, Ламбов, Главчев, Димитров, Попов, Балчев³⁷. Част от тези фамилии се повтарят в списъка на мъже от Твардица, участници в Кримската война от 1853–1856 г. Той е подобен на списъка на мъжете от с. Кортен, участници от същата война. В него имената на жителите са изписани в съответствие с нормите на българския език: Константин Иванов Шарковъ, Анастасъ Костовъ Кличковъ, Стоян Минчувъ Влайковъ, Петко Поповъ, Андонъ Велков Минковъ, Тодоръ Васильков Бодлев, Константин Дмитриев Кара, Петко Иванов Забунъ, Добри Калевъ Бобоковъ, Стани Колевъ Искизарски,

³⁶ Новаков, С., И. Гургуров. Цит. съч., 58–59.

³⁷ Този списък не е публикуван. Посочените фамилии от него да публикувани от Поглубко, К., Ив. Забунов. Цит. съч., с. 13.

5. Soviet times

5.1 Education

A radical change in education in Bulgarian villages occurred only after the Second World War when Moldova became part of the USSR. One of the first goals of Soviet policy was to liquidate illiteracy. Free primary education was established in Moldova in 1944. In accordance with the proclaimed right of nations to self-determination, Moldovans and Russians in Moldova studied in their national schools, but Bulgarians did not have a national school. They studied in Russian schools and did not learn Bulgarian as a subject. In Korten and Tvarditsa after 1944 all the children entered primary school and gained seven years of schooling. In 1966 a secondary school was opened. The teachers were Russians, Ukrainians and Bulgarians²⁶ Education in Russian schools integrated Bulgarians in Soviet society. Bulgarian language remained in everyday oral communications within the local communities and among Bulgarians in the region, it preserved the archaic forms. Dialects did not undergo processes of modernization and preserved its archaic diversity, incorporating Russian, Moldovan and Ukrainian words and phrases. Modern Bulgarian is associated with some books of Bulgarian writers like Ivan Vazov, Hristo Botev, etc. still found in home libraries. Secondary education in Russian and free university education in the same language enabled youth to enter different universities and to change their social status and profession. A great part of the educated people left the villages and settled in towns and cities. They did not follow the rules of endogamy and married Russian, Moldovan, and other women and men from different ethnic groups. The relative ethnic homogeneity of the villages remained, but a part of the younger population left the villages.

In the 1990s Russian was usually used in official communications, even after the separation of Moldova from USSR in 1991, Russian remained the formal language of administration and it is still the language of communication in interethnic relationships. It is a *lingua franca* of the region. The generations educated after 1950 are bilingual. In the 1990s Russian was still the language taught in the schools of many Bulgarian villages in Moldova. The local population of Korten and Tvarditza have decided to keep Russian schools for the following ten years.

6. Bulgarian peasant society transformations in the soviet times

Peasant traditions and economic activity are an important part of the Bulgarian ethnic culture in Bessarabia. Traditional seasonal and life cycle rites and customs, local feasts and communications were organized and influenced by the Orthodox Christian church, deeply connected to the economic life and social values of the peasants. Bulgarian weddings, baptisms and funeral rites as well

²⁶ Новаков, С. Золотой родник, 40–41.

Драгни Костовъ Деспотовъ и др.³⁸ И двата посочени списъка вероятно са написани от българи и там грешките в описанието са минимални.

Разликите в изписването на личните, бащините и фамилните имена в различните документи доказва, че съдържанието на писманите документи невинаги отразява реално описваните явления. Повечето от регистрираните в посочените списъци имена и фамилии се запазват до днес почти без промени в същите селища. По тази причина безкритичното използване на писмените документи може да доведе до неточно описание и още повече – до прибързани изводи за несъществуващи процеси в обществото и културата на хората, които описва.

2.2.1. Правила на именуване

Изборът на лично име при българите има за цел да утвърди семейната общност от имена, които се предават през поколение във всяко семейство. Имената отразяват и демографски кризи в семейството, както и начините за преодоляването им. Бебетата момчета получават името на кръстника, на дядото по бащина, на дядото по майчина линия и на други възрастни роднини, а момичетата – на свекървата, майката на съпругата и др., както и символични имена, давани в случай на демографска криза в семейството. Смисълът на тези имена е да се въздейства чрез името за запазване на живота на бебето (Стоян, Стояна, Желяз, Стойчо, Стана и др.³⁹). В семейния списък на село Кортен могат да се видят тези правила на именуване в семейството. В много семейства първият или вторият син носи името на дядо си по бащина линия (№№ 1,9, 10, 12,17, 20, 21, 22, 26, 27, 31, 37, 39, 48, 50, 54, 59, 61, 62, 70, 71, 75, 76, 77, 78, 85, 88, 90, 93, 97, 103). В отделни семейства, наред с дъщерите, са записани и майките на съпругите. В някои случаи момичетата също носят имената на своите баби (№ 22, 60, 83, 93). От третата група са имената: Стоян, Стани, Стана, Стоянка, Бойка и др.

2.3. Семейната структура в условията на миграция

В документа от 1835 г. от всички описани семейства само пет са без деца (№№ 14, 30, 49, 51, 96). Повечето от семействата са индивидуални – те включват брачна двойка и техните деца: 79 от 106 семейства (№№ 1, 2, 4–11, 13–22, 24, 25, 27, 29, 30, 34 -37 и др.). По-малко от една четвърт от тях (26 семейства) са разширени или сложни: съпруг, съпруга, неженените им деца и един или повече женени синове и техните деца (№№ 3, 12, 20, 26, 32, 33, 53, 85, 86 и др.) Няколко семейства включват други роднини: братя (племенници) на съпруга или друг роднина, както и един от родителите на мъжа или жената (№№ 22, 60, 83, 93). Има и семейства на вдовци (№№ 20, 27, 68, 71).

³⁸ Пак там, с. 65 (фотокопие на списъка).

³⁹ *Кръстева-Благоева, Е.* Личното име в българската традиция. С., Марин Дринов, 1999.

as some rituals related to life cycle celebrations were an ethnic marker in the villages. They contain specific elements in the different villages – a sign of the long lasting local development of the traditional culture. They were organized by the rules of Christian tradition, but most of them were a complex combination of official and popular beliefs and norms.

Religious identity was a very important part of Bulgarians' ethnic identity, indeed religious identity was one of the factors of migration in the first place. But it was strongly contested in Soviet times. Waging war on religion was a central aspect of communist ideology. In the 1950s many churches were closed and destroyed. Closure was the fate of the church in Korten. But in Tvarditsa the church did not close and still remains a centre of religious life. For the believers the times were very difficult. The Communist party and Komsomol organized atheist propaganda against attending church services, prayer, lent and Christian rites such as marriage, baptisms and funeral rites. Home icons were discouraged. Bulgarians did not stop practicing, most of them kept their icons at home and baptised their children in the churches and monasteries far away from the villages. Even members of the Communist party and Komsomol activists followed this practice. The marriage ceremony is central in the Christian marriage; it is a part of a big complex of rites that complete the marriage contract (*svatba*). The impossibility of organizing a religious marriage ceremony gave the traditional wedding greater importance; it took over some of the functions of a marriage contract. The official civil registration of the marriage was not important. It could take place years after the actual consummation of the marriage and even after the birth of a child. Similarly a specific form of crypto-Christianity emerged in the celebration of Christian holy days (Christmas, Easter, patron days of St Georgi (St George), St. Ivan (St. John), etc.), which was strictly confined to the family circle. All the holy days became a specific manifestation and mix between official and popular Christianity.

6.1. Economic reforms

The socialist transformation began with economic reforms in the villages that changed the main productive organization from family farms into *kolkhoz* collective forms of production. Soviet propaganda and local authorities used the social category of *kulak* (“rich peasants who exploited the labour of the poor”) to describe the enemy in socialist villages. In July 1949, 60 “*kulak*” families (most of them middle class masters) were expropriated and moved from Korten. Only some of them returned to the village in 1956, after the XX congress of the Communist party of the Soviet Union, when an amnesty was given²⁷. It is important that the old communal form of property combined collective and individual activities. The independent peasant free in his economic activity emerged only after the Stolipin reforms and developed during the first three decades of the 20 century. The *kolkhoz* was a new form of collective organization of the land where through official acts of the Soviet State, the *kolkhozy* were granted land in “eter-

²⁷ Новаков, С., Н. Червенков. Ор. cit., 39–40.

Тази структура на семействата отразява основна черта на българското селско семейство: стремежът да се родят повече деца се определя от неговата важна икономическа роля и на семейно стопанство.

Структурата на отделни семейства показва преживяна критична ситуация. Семейството на Костю Русевич Кишкилев, 44 г. (№ 23), който има жена Нейка (42 г.), двама синове (Йордан, 12 г., Иван, 2 г.) и една дъщеря Кера (16 г.), включва и братовчедите Стоян Райкович Калоев (24 г.) и Иван Райкович Калоев (18 г.), както и братовчедките Неделя (21 г.) и Цона (15 г.). Семейство № 28 на Георгий Петрович Факиров (34 г.) и жена му Дона имат две деца – син Иван на 4 г. и дъщеря София на 1 г. В него са включени майката на жена му Райса(?), на 69 г., и нейната дъщеря Петра – 19 г., както и племенникът на Г. Факиров – Слав Петрович Турлаков (10 г.). Още по-интересно като състав е семейство № 43. То се състои от съпруг Петр Кръстевич Войник (44 г.), жена му Дона (39 г.) и дъщеря им Стана (10 г.), неговия брат Минчо (50 г.), жена му Чубра (44 г.), дъщеря му Дона (3 г.), синовете Яни (18 г.), Колю (16 г.), Петр (1 г.) и майка му Анна (74 г.), както и от родственика на Минчо Желю Колювич Желюв (22 г.). Включването на млади роднини по мъжка и женске линия (братя, братовчеди, племенници) може да се тълкува като преживяна криза от тях (загуба на родители, съпруг, съпруга и пр.).

Децага са богатството на семейството. В българското село те са основната работна сила, на която селското семейство разчита за своята стопанска дейност. Както беше посочено, в семейния списък на с. Кортен само 5 семейства са без деца. Тези с едно дете са 18, с две деца – 9, с три деца – 21, с четири деца – 21 семейства, 11 семейства – с пет деца, 5 семейства – с шест деца, 1 – със седем деца, 2 – с осем деца, 1 – с девет, и 1 – с десет деца. Семействата с три, четири, пет, шест и повече деца са 61 от всичките 106. И то в кризисна ситуация на принудителна миграция.

Организацията на стопанствата в колониите, които са част от общината, също е на семеен принцип. Както беше посочено, стопаните нямат икономически права върху тях⁴⁰. Забавянето на развитието на пазара на земята до началото на XX в. ограничава икономическата активност до семейното стопанство и съхранява стремежа да се раждат повече деца в семейството и създаването на големи и разширени семейства в българските села в империята.

Българската идентичност на населението на двете села 160 години по-късно е представена в цитираното преброяване от 1989 г., когато в Кирютня (Кортен) 94,4% от 3567 жители, а в Твардица 94,3% от 6382 жители са декларирали, че са българи, а техният майчин език е български (Новаков, 1992). Тази впечатляваща картина, която е очертана в преброяването стана една от причините да направя първото си теренно проучване именно в тези две селища. Какво е било и какво е да си българин след 160 години живот в Бесарабия в контекста на променящи се социални и политически условия?

⁴⁰ Вж. тук бел. № 10–15.

nal and gratuity property”²⁸. In the place of the middle class peasant new social identities (*kolkhoznik*) emerged and in turn resulted in the emergence of some more prestigious groups: “*udarnik truda*”²⁹, “*geroi truda*”³⁰, “*stahanovets (Stakhanovite)*”³¹ that were the ideal types of *kholhosnitsi*. In the Soviet State, the social and ideological identity was more important than the ethnic origin.

6.2. Communism in collective memory

For Bulgarians in Bessarabia after the first difficult decade (the forceful *kolkhoz* organisation in 1946, the famine in 1946–47 and the first poor years of the *kolkhoz*), named “the time of Stalin”, life took a more positive direction. It was the time of modernization of everyday life: electrification, better communications, medical care, free education in schools and universities, social mobility and social prosperity not only in the two villages discussed here, but across the Soviet Union. The quality of life changed with the construction of new modern houses with financial assistance from the *kolkhozy* and mutual help from the villagers. New public buildings were constructed: the *Dom Kulaturi* (the house of culture) with a theatre, hall and a library, kindergartens, new schools and *kolkhoz* administration, *Dom Bita* (The House of Communal services) and stores became a centre for social life. The image of Soviet man (*Sovetskii cheloviek*) and Soviet people (*Sovietskii narod*) central in the Soviet ideology and propaganda closely reflected modernization trends in both villages and it gradually included positive connotations. Although village life stories convey the difficulties in the towns and cities (the need for a document proving citizenship – *propiska*), the shortage of many goods and the social control of life by the Party and Komsomol nomenclatura, the time of Breznev was generally considered as the height of the socialist well being. “The time of Breznev” in the 2 half of the 1965–1982 was described as the best time in their lives. “We lived in the time of communism, but we did not recognize it at the time”, said many middle aged people. This kind of statement was heard often during the difficult political, economic and social reforms of the post Soviet period.

Historical memories, language, ethnic traditions, long term social stability and relative immobility were the main factors in giving relative stability to a Bulgarian ethnic identity in both villages discussed. The Russian Empire provided a conservative social and economic stability for the foreign colonies; this policy did not inspire economic and cultural integration. The policy of Russification was not realized through education because the cultural and economic integration of the foreign population in the Empire did not include the peasants who remained

²⁸ In 1951 the Soviet state granted to the *kholhoz* in Korten 5507 hectares of land (Новаков, Степной родник, с. 29)

²⁹ Shock worker.

³⁰ Labour hero

³¹ This symbolic identity bears the name of Stakhanov, a famous Russian miner, who in august 1935 over-fulfilled 14 times the daily norm of work. A Stakhanov movement developed to stimulate labour productivity in different sectors of economy.

Документалните данни от преброяването бяха веднага потвърдени от моите срещи и наблюдения. С пристигането ми в селата бях посрещната много приятелски. Хората ме наричаха „нашата българка“, казвайки, че родителите им са наричали българите в България „нашите мили българи“.

Всеки с готовност разговаряше с мен, казвайки: „Аз съм българка, българин“. Гостоприемството и помощта, която получавах, улесни моята работа да събера интервюта, да наблюдавам ежедневието, семейните и общностните отношения, обредите и празниците, да намеря местни и регионални проучвания.

3. Етническа ендогамия

Запазването на българската идентичност в Кортен и Твардица е пряко свързано с практиката на локална брачна ендогамия, спазвана до 60-те години на XX в. в тези селища. Това не е изолирано явление, а се отнася до голямата част от българите в Руската империя⁴¹. В Твардица сключването на бракове вътре в селото и в българската общност се обяснява с Писанието (Библията): *Лошото ша съ начене, когато хората смесят кръвта си. Тогава те правят грях. В Писанието пише: когато руснак се жени за българка, българка за молдованин или молдованин за циганка, кръвта се смесва, хората правят смъртен грях и Господ съкрацава живота им. Затова днес хората умират млади. Ако си роден в Твърдица, трябва да се ожениш за мома (ергенин) от същото село, от същата нация.* Българите винаги са разглеждали бягството в Руската империя като временно, вярвайки, че те ще се върнат в родната земя и в селата на прадедите си. *България е нашата родина и рано или късно ние ще се върнем там. Ние тук сме гости. Родени сме тук, но сме българи. . . не трябва да смесваме кръвта си. Ние трябва да живеем според своите закони. Ти си родена българка и си кръстена в нашата църква в селото*⁴². Идеята за завръщане в България и в селата на дедите е най-важният фактор за запазване на българската култура и идентичност в тези селища. Подобни идеи се откриват и в други български села в Молдова и Украйна.

Тази практика на бракове вътре в селата и в българската общност съдейства и за запазването на българската именна система. Все пак във времето Руската православна църква се намесва в именуването на българите. При кръщението си в църквата децата получават имена, които съответстват на официалната християнска номинация, възприета в Руската църква: Мара се записва Мария, Тодора – Феодора, Тодор – Феодор, Гьорги – Георгий, Димитър, Митю – Димитрий, Дмитрий, Сава – Савелий, Пена – Праско-

⁴¹ За тази практика пише Н. Державин в своето известно изследване на българските колонии в Русия в началото на XX в. „В Бердянски, Бесарабски, Феодосийски и Херсонки уезд смесените бракове не се приемат, тук един българин никога не се жени за руско момиче и обратното. Изключение се прави само за вдовците“ (*Державин, Н.* Цит. съч., с. 44).

⁴² Интервю със Степанида Папурова, 35 г. (1997), от с. Твардица, която разказва как я е възпитавала нейната баба.

largely illiterate. It was only with the national policy of the Soviet Union at the time of Khrushchev and Breznev that progress was made in terms of integration of the nations in the Soviet State. Bulgarians were both Bulgarians, but also became Soviet citizens. This double identity was a sign of integration of the communities both on the local and multiethnic levels. The des-integration of the USSR radically changed the political and social situation. Today Moldova is an independent state. A future field study on the ethnic processes in the Bulgarian villages will add new insights to the relationship between continuity and ethnic identity.

7. Bulgarians in the Republic of Moldova

Today the official policy in Moldova recognizes the rights of ethnic minorities to study their mother tongue. In 1993 in Tvarditsa and in Korten opened Bulgarian language kindergartens and the Bulgarian language is studied in schools. A Bulgarian secondary School was opened in Chisinau. Bulgarians from Moldova and Ukraine receive their education in Bulgarian Universities. Bulgarians and their identity are in a process of change. Modern Bulgarian language education and free communications between the villages Korten and Tvarditsa in Bulgaria and Moldova will add new characteristics to their identity.

Conclusions

This ethnological study of long term Bulgarian emigration communities in Moldova gives the possibility to observe different patterns of individual and collective behavior in the context of different time and space. It marks the organization of social, religious and cultural order imposed on the population by laws and rules of the state, as well as the influence of the unwritten rules, created by the common people to oppose the official regulations and to survive in the new places. The long lasting practice of ethnic endogamy in the Bulgarian village communities in Bessarabia combined with conservative economic and social order of the Russian society made possible the preservation of social and ethnic identity and culture in the Bulgarian villagers until 1917. Between the two world wars when Bessarabia became a part of Rumania, Bulgarians lived in the atmosphere of ethnic repressions and aggressive nationalism. The radical social and economic reforms in Bessarabia after the Second World War when it became a part of USSR changed some stable characters of Bulgarian peasants. In the 1970s and 1980s they became "soviet people". The identity of the young people, educated in Russian schools and Universities became complex: local Bulgarian, bilingual, communicating in Russian language even with other young Bulgarians from the region. Ethnic identity remains in the specific historical memory of the villages, Bulgarian language and Bulgarian names, rites and traditional food. Migration and emigration in the post Soviet states is a traumatic reality for many individuals and families. It creates new challenges to the national and ethnic identity of the people in Moldova, Ukraine and other post Soviet states.

вья, Стана – Степанида, Татьяна, Теодора – Феодора, Руса – Александра, Рада – Раиса и др. Тези нови имена остават в кръщелните свидетелства, без да се възприемат като свои. Хората продължават да именуваат децата си според българската традиция с цел да запазят своите български имена и фамилии, предавани през поколенията, и така да се съхранят като българи. Именната система се удвоява: официални имена, записани в църковните регистри, използвани в комуникациите с представителите на държавата, и своите, български, използвани в семейството и българската общност на локално и регионално ниво. Целта е да се запазят и предават по наследство едни и същи имена, характерни за различните семейства и родове. Има семейства в Кортен и Твардица, в които от преселването до днес през 6–7 поколения се повтарят едни и същи български имена. Силата на представата кое име е българско и кое не беше изразена най-ясно във въпроса на местни жени за моето „истинско“ лично име. Те смятаха, че моето българско име е Стана⁴³.

3.1. Българската традиция

Селските традиции и традиционната икономическа активност са важна част от характеристиката на българските общности и тяхната култура в Молдова до днес. Традиционните сезонни и свързани с жизнения цикъл обреди и местните празници и взаимоотношения в общностите са организирани и повлияни от Православната църква и са дълбоко свързани с икономическия живот и ценностите на селяните. Българските сватби, обреди около раждането и кръщаването на децата, както и погребалните обреди са важни белези за самоопределяне на българската идентичност. Те съдържат специфични елементи в двете селища, както и в другите български села в Молдова. Това е знак за продължително развитие на традицията на локално ниво. Те са структурирани на основата на християнската традиция и са съчетание от християнски и народни вярвания и норми.

Религиозната идентичност на православни християни е много важна част от българската идентичност. Принадлежността на българите към християнската вяра, определяна на популярно ниво като „българска вяра“, е една от причините за изселването на българите от Османската ислямска империя.

През 60-те години на ХХ в. съветските граждани получават паспорти. В тях българите са записани с руски православни имена. Както беше посочено, Пена е Прасковья, Стана е Степанида, Татьяна, Мара – Мария, Тодора – Феодора, Сава – Савелий, Илия – Илья и пр.; техните бащини имена са според руската норма с окончание на **-ич** (Иванов-ич). Тези имена стават

⁴³ „Ти си Стана, нали, Таня е руско име“, ми каза една от симпатичните ми домакини в Твардица. Аз, разбира се обясних, че името ми наистина е Таня и трябваше да посоча причината за това: обичта на моята майка към Пушкин, неговото произведение Евгений Онегин и пр.

BIBLIOGRAPHY

- Архив** – Государственный архив Одесской области (Odessa Regional State Archive).
- Атлас** (1958) – Атлас болгарских говоров в СССР. Ред. С. Б. Бернштейн. Москва, Наука. (*Atlas of Bulgarian dialects in SSSR*. Ed. S. B. Bernshtein, Moskow, 1958).
- Кръстева-Благоева, Е.** 1999. Личното име в българската традиция. С. Марин Дринов. (**Blagoeva, E.** *Personal name in the Bulgarian Tradition*. Academic Publishing House Marin Drinov. S., 1999).
- Бонева, Т.** Етничната култура на локалната общност. – Във: Изследвания в чест на чл.-кор. проф. Страшимир Димитров. – *Studia Balkanica*, 23, 2001, 761–783. (**Boneva, T.** *Ethnic Culture in the Local Community*. – *Studia Balkanica*, 23, 2001, 761–783).
- Бонева, Т.** Социализмът и модернизацията, отразени в житейски разкази. – Българска етнология, XXX, 2004, № 4, 79–98. (**Boneva, T.** *Socialism and Modernization, reflected in Life Stories*. – *Bulgarian Ethnology*, XXX, 2004, 79–98).
- Державин, Н.** Болгарские колонии в России: Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии. С., БАН, 1914. (**Derzavin, N.** *Bulgarian Colonies in Russia: Tavricheska, Hersonska and Bessarabska provinces*. S. 1914).
- Кауфман, Н.** Народни песни на българите от Украйна и Молдова СССР. Т. 1–2. С., БАН. (**Kaufman, N.** *Narodni pesni na bulgarite ot Ukrainka i Moldovska SSSR*. Vols. 1–2. S., Bulgarska arademia na naukite. (BAN), 1982).
- Мещерюк, И.** Переселение болгар в Южную Бессарабию в 1828–1829 гг. Кишинев, Штиинца, 1965 (**Meschcheriuk, I.** *Bulgarian Emigration in the Southern Bessarabia in 1828–1829*. Chisinau. 1965).
- Миронов, Б.** Социальная история России. Т. 1–2. Москва, Наука, 1999. (**Mironov. B.** *Social History of Russia*. Vols. 1–2. Moskow, 1999).
- Наулко, В. І.** Етнични процеси серед болгарської діаспори України. – Във: Украйна і Болгарія : віхи історичної дружби. Ред. В. Станко. Одеса, 1999. (**Naulko, V. L.** *Ethnic processes among Bulgarian diaspora in Moldova and the Ukraine, Ukraine and Bulgaria: stages of historical friendship*. Odessa, 1999).
- Новаков, С.** Степной родник. Кишинев, 1966 (**Novakov, S.** *Steppe fountain*. Chisinau, 1966).
- Новаков, С.** Проблемы языка, истории и культуры болгарской диаспоры в Молдове и Украине. Кишиневу 1993. (**Novakov, S.** *Problems of Language, History and Culture of Bulgarian Diaspora in Moldova and Ukraine*. Chisinau, 1993).
- Новаков, С., Н. Гургуров.** Страницы истории села Кортен. Кишиневу 1995. (**Novakov, S., N. Gurgurov.** *Pages from the history of Korten village*. Chisinau, 1995).
- Новаков, С., Н. Червенков,** Прошлое и настоящее села Кирютня. Кишинев, 1980. (**Novakov, S., N. Chervenkov.** *Past and present of Kiriutnia Village*, Chisinau, 1980).
- Новаков, С., Н. Гургуров.** Страницы истории села Кортен. Кишинев 1995. (**Novakov, S., N. Gurgurov.** *Pages from the history of Korten Village*. Chisinau, 1995).
- Ив. Забунов.** Обновльонная Твардица. Кишиневу, 1980. (**Poglubko, K., I. Zabunov.** *Renovated Tvarditsa*. Chisinau, 1980).
- Радкова, Р.** Към историята на Болградската гимназия. – Векове, 1978, № 3 (**Radkova, R.** *On the History of Balgrad school*. – *Vekove*, 1978, № 3).
- Червенков, Н., И. Грек.** Българите в Молдова и Украйна. Минало и настояще. С., 1993. (**Chervenkov, N., I. Grec.** *Bulgarians in Moldova and Ukraine*. S. 1993).

престижни за хората от общността, които учат и работят извън селищата. В тези паспорти е отбелязана и тяхната етническа идентичност – българин, българка.

4. Стопанско развитие

Етническата ендогамия улеснява не само запазването на българската култура, но и на традиционната земеделска и скотовъдна дейност, донесена от родните селища. Българите комбинират производството на жито, грозде, плодове, зеленчуци и вино с отглеждането на стада от едри и дребни животни, стопански дейности, добре развити преди бягството им в Русия. В селата се развива и производството на зеленчуци и плодове, но вече насочени към пазара (Новаков, Гургуров, 1995: 22–29). Най-престижната социална категория в българските села са селяните, които притежават къща и стопанство (стопанин, хазяин) и са създали богатството си с труд и с усилията на своето семейство. Социалната и етническата идентичност на българите в тези общности и вън от тях е на трудолюбиви и умели земеделци. Като цяло селската култура на българите запазва своите етнически черти до периода на радикалните икономически реформи, станали след включването на Бесарабия в СССР през 1944 г.

5. Образованието в селищата през XIX – първата половина на XX век

5.1. Руските училища в Бесарабия през XIX век

Архаичният български диалект с локални специфики е все още основно средство за ежедневни взаимоотношения на локално и регионално ниво в българските селища Кортен и Твардица. В него са навлезли руски и молдовски думи и фрази. За мен не беше трудно да разбирам и да се опитвам да говоря на тези архаични диалектни варианти на българския език. Състоянието му в тези села е пряко свързано с развитието на учебното дело в тях.

Образованието в селищата се развива бавно и включва малка част от населението от заселването насетне. Местни частни и парохиялни училища на руски език са отворени в българските колонии през 40-те години на XIX в. Те се издържат от колонистите. През 1842 и 1844 г. са отворени I и II клас парохиялни и министерски училища, организирани от Министерството на образованието. В Кортен начално училище е открито през 1844 г. В него се обучават 30 деца⁴⁴. В с. Твардица през 1864 г. 150 момчета и 20 момичета посещават училището. През 80-те и 90-те години там има две училища със 172 ученици, но други 500 деца до 14 години не посещават училище⁴⁵.

⁴⁴ Новаков, С., Н. Гургуров. Цит. съч., с. 78.

⁴⁵ Поглубко, К., Ив. Забунов. Цит. съч., 28–29.

Образованието на български език се разпространява с отварянето през 1859 г. на Централното училище в Болград, известно като Болградската гимназия. Чрез него се разпространява модерното образование сред българите в Бесарабия, която по това време е част от Румънското кралство. Програмата на училището включва български, руски, гръцки, молдовски, латински, френски и немски език, както и история (вкл. българска), естествена история и математика. Създадени са две библиотеки и издателство⁴⁶. През 1869 г. Комрат става вторият център на развитие на българското образование, когато е отворено Бесарабско-българско централно училище. То обучава 200 ученици, а българският език е един от предметите в неговата учебната програма.

Обучението на български език се разпространява в българските села най-вече от възпитаници на тези две училища. По това време се публикуват български книги в Болград и Одеса. През 1865 г. П. Калянджи, учител от Комрат, автор на учебници и сборници с разкази на български език изпраща в Кортен 80 книги и учебници на български език: 20 екземпляра «Читанка», 10 сборника „Другар за децата“, съдържащи стихове и разкази на български и руски писатели⁴⁷. Известно време там работи Димитър Филов, от Калюфер⁴⁸. Българският език се преподава като предмет в селата на Молдова до към края на XIX в., създават се публични библиотеки, където е събрана литература на български език⁴⁹.

5.2. Образование и национална политика в Руската империя

До 60-те години на XIX в. руските власти са толерантни към училищата, вестниците, списанията и всички форми на образование и публични дейности на чуждото население в империята. След Третото полско въстание през 1963 г. официалната национална политика се променя. От края на 60-те години първите действия, насочени към русификация на образованието, стават реалност чрез затварянето на училищата, вестниците и списанията на малцинствата⁵⁰. Тогава започва политиката на русификация на образованието.

Както беше посочено, по времето, когато Бесарабия е част от Румънското кралство, в Болград през 1859 г. се открива Болградската гимназия, а през 1869 в Комрат – Бесарабско-българското централно училище. Така се поставя началото на модерно светско образование за българите. След 1878 г., когато Бесарабия отново става част от Руската империя, Болградската гимназия

⁴⁶ Радкова, Р. Към историята на Болградската гимназия. – Векове, С., 1978, № 3, 101–135.

⁴⁷ Новаков, С. Прошлое и настоящее села Кирютня. Кишинев Штиинца, 1980, с. 27; Новаков, С., Н. Гургуров. Цит. съч., с. 79.

⁴⁸ Пак там.

⁴⁹ В края на XIX в. публични библиотеки се създават в село Шикирли китай (дн. Суворово, Украйна) и в гр. Комрат (Грек, И., Н. Червенков. Цит. съч., 74–93).

⁵⁰ Миронов, Б. Цит. съч. Т. 1, 30–32.

е трансформирана и през 1886 г. българският език и история са извадени от програмата. Така се реализира политиката на русификация на образованието. Стремешът на българите към модерно образование и наука се проявява през 1865 г., когато в Одеса се открива Новорусийският университет. Тогава българите от различни селища събират пари за създаване на славянска библиотечка и за обучение на българчета в университета⁵¹.

Познанията по руски език се разпространяват сред сравнително малка част от жителите на селата, а местните училища са посещавани от малко деца. Например: през 1897 г. в Кортен само 147 момчета и 3 момичета ходят на училище, докато 330 деца остават неграмотни, а през 1905 г. в трите училища на същото село се обучават 235 ученици, докато 131 са неграмотни. През 1915 г. в четирите класа на училището има 264 ученици, докато 260 други деца не посещават училище⁵². Ситуацията в с. Твардица е подобна. През 1880–1890 г. в четирикласното училище учат 172 ученици, други 500 деца не получават образование. Неграмотността засяга особено момичетата. Те обикновено не ходят на училище. Аргументът на родителите им е: „Тя няма да ходи салдат да знае да пишува писма“. Ежедневното общуване в семействата и селищата остава на български, той се предава като майчин език през поколенията. Към този архаичен безписмен език се включват думи и познания за писмения български, преподаван от възпитаниците на училищата в Болград и Комрат. Българският остава езикът на българите не само в тези села, но и на цялата общност в Молдова. Руското образование до 1917 г. не променя практиката да се говори на български (с локални диалектни специфики) в Кортен, Твардица и другите български селища в Бесарабия.

Макар и малка, част от българите в двете селища учат в различни училища извън селищата. Михаил Столейков учи в централното училище на Комрат в 1878 г., Спиридон Столейков – през 1879, Иван Столейков – през 1880 г., Степан Момчев – през 1883, Христофор Чавдар – през 1886 г. В гимназията в гр. Кагул учи Георгий Банков⁵³. Отделни момичета учат в гимназия⁵⁴.

6. Кортен и Твардица в Румънското кралство (1918–1940)

„Румънското“ време е един от травматичните периоди в паметта на българите. Румъния окупира Бесарабия в началото на 1918 г., но властите срещат съпротива, свързана с голямото противопоставяне на поддръжници на комунистическата идеология, установена в Русия, и нейните противници⁵⁵. След Първата световна война, между 1918–1921 г., в много селища на Беса-

⁵¹ Грек, И., Н. Червенков. Българите в Молдова и Украйна. Минало и настояще. С., 1993, 74–93.

⁵² Новаков, С., Н. Червенков. Цит. съч., с. 19.

⁵³ Новаков, С., Н. Гургуров. Цит. съч., 78–79

⁵⁴ Мария и Мелания Барбарови учат в женската гимназия в гр. Бендери (Новаков, С., Н. Гургуров. Цит. съч., 78–79).

⁵⁵ В гр. Бендери е образуван Красногвардейски полк, в Одеса – интернационална дивизия (Новаков, С., Н. Червенков. Цит. съч., 23–24).

рабия са създадени училища на роден (български) език. Румънските власти закриват тези училища и започват политика на румънизация. Българите преминават през труден период на интензивен политически натиск за промяна на етническата си идентичност. В селата са назначени примари (кметове) румънци, открити са румънски училища, с учители-румънци. Свещениците, писарите, полицаите също са румънци. На българите е забранено да говорят на своя език на обществени места, да изпълняват своите обичаи и празници и да пеят песните си⁵⁶.

Българите се противопоставят на тази политика. Повечето деца не посещават румънските училища, особено момичетата. По това време част от мъжкото население научават румънски.

През този период, според локалните изследвания, се увеличава социалното неравенство между селяните. Особено негативно въздейства политиката на наказателни мерки като реквизиция на зърното на стопаните, въвеждане на много преки и косвени данъци и др. Селяните обедняват. Малоземлените селски стопанства в Кортен са около половината от стопанствата в селото⁵⁷.

7. Съветското време

7.1. Кортен и Твардица в първите десетилетия на съветската власт

Установяването на съветската власт през 1940 г. е свързано с радикална реформа на селската икономика. Проведена е аграрна реформа – на бедните семейства са раздадени части от земите на богатите селяни. Основание за това е постановление от 1940 г. за ограничаване на селския надел до 20 ха. Този акт има последици за 15 богати стопани, наричани „кулаци“, които притежават между 20 и 30 хектара обработваема земя. На 70 бедни семейства са раздадени по 2–2,5 ха обработваема земя и 0,25 ха лозя, заедно с работен добитък и оръдия на труда. През същата година са конфискувани земите на 10 богати семейства – 140 ха обработваема земя е разпределена между бедните селяни⁵⁸. Конфискацията е свързана с изселването на тези семейства, което до днес е останало в паметта на техните роднини като несправедливо и страшно събитие.

Създадена е потребителна кооперация – „съветска потребителна кооперация“. Прилагат се форми на съвместен труд – „супруга“ (бълг. спрега), когато двама стопани, които имат по един кон се сдружават да орат заедно нивите си⁵⁹. Това сдружаване става под контрола на селските съвети.

През 1942 г. територията на Молдова отново е окупирана от Румъния. Този период, наречен „Второто румънско“, също е свързан с известната

⁵⁶ *Новаков, С., Н. Червенков.* Страници истории села Кортен (1830–1995), Кишинев, 1995, 83–84

⁵⁷ Пак там, с. 29.

⁵⁸ Пак там, 31–32.

⁵⁹ Пак там, с. 32.

румънска политика на асимилация и отнемане на социални права. Всички реформи на земеползването са унищожени, възстановено е статуквото отпреди 1940 г.

7.2. Икономическите реформи на съветската власт

Съветската власт в посочените села е възстановена отново през август 1944 г. Българите не са били призовавани в армията, но са изпращани на „трудов фронт“ в заводите в Урал и в други градове на СССР, за да заместят мъжете, които са на фронта. По това време се създава стабилна група работници от мъже, научили различни професии по време на „трудовия фронт“.

През 1946–1947 г. настъпва най-страшният момент от историята на българските села в Молдова и Украйна. През 1945–1946 г. започва масова реквизиция на зърното и други продукти, произведени от селяните. 1946 година е неплодородна и настъпва масов глад, в който умират значима част от хората в селата. В Кортен от глад загива всеки четвърти жител⁶⁰. През есента на същата година в селото са създадени два колхоза. На колхозите е връчен от името на съветското правителство „Държавен акт за вечно ползване на земята“, според който на тях се дава 2417 ха земя. В колхозите не се приемат богатите („кулашки“) семейства. 74 такива семейства са изселени⁶¹ в Алтайския край през 1949 г.⁶² След XX конгрес на КПСС от 1956 г. политиката по отношение на тях се променя. В началото на 1958 г. правителството разрешава на изселените да се завърнат „у дома“. Част от тях остават в Алтайския край, други се завръщат в Молдова, но са заселени в други селища. Едва през 1989 г. те получават пълна реабилитация⁶³. Тази политика по отношение на най-добрите стопани (хозяи) в селата се осъжда от всички. И през 90-те години на миналия век къщата и дворът на богатия селянин Петков оставаха запустели и необитаеми. Сталинският режим не вярва на българите и не ги включва във войската по време на Втората световна война. От 1947 до 1954 г. българите и гагаузите не се призовават в армията. По това време не им е разрешено да учат в университетите.

Колхозите са нова форма на колективна организация на земята, която отнема стопанствата на селяните и променя изцяло тяхната социална характеристика. Както беше посочено, основна черта на поведението на българския селянин преди периода на комунистическо управление е стремежът му да организира максимално добре своето семейно стопанство чрез труда на децата си и взаимопомощта на съеляните. По тази причина най-уважаваната социална категория е селянинът със своя къща и свое стопанство, което обработва заедно със семейството си. В колхоза селянинът става наемен работник, който работи срещу заплащане (до 60-те години това заплащане

⁶⁰ Новаков, С., Н. Гургуров. Цит. съч., с. 87

⁶¹ Новаков, С., Н. Червенков. Цит. съч., 38–39.

⁶² Новаков, С., Н. Гургуров. Цит. съч., с. 88, 89.

⁶³ Пак там, с. 89.

е предимно в натура). Престижните социални категории в селото в този период са колхозниците, сред които се открояват други категории: „бригадир“ „ударник труда“, „герой труда“ и др. Те са идеалните типове колхозници. В съветското време социалната и идеологическата идентичност е по-важна от етническия произход.

8. Българската култура в съветско време

Както беше посочено, селските традиции и традиционната икономическа активност са важна част от характеристиката на българските общности и тяхната култура в Молдова до днес. Въпреки опитите на румънската власт да ограничи българската традиция и забраната да се говори на български език, езикът и традициите са съхранени, календарните празници като Великден (Пасха), Гергьовден, Коледа, Лазарки, Бабинден, Тодоровден, св. Богородица и др. остават в културната традиция и са важен белег на етническа идентичност. Същото се отнася за сватбата, обредите около раждането и кръщаването на децата, както и погребалните обреди. Българската храна също е белег за етническа принадлежност, подчертаван до днес.

Религиозната идентичност на православните християни е много важна част от българската идентичност. Принадлежността на българите към християнска вяра, определяна на популярно ниво като „българска вяра“, е една от причините за изселването им от Османската ислямска империя. Религиозността е поставена на изпитание в съветското време. Атеизмът е основна идеологическа характеристика на комунистическите общества. Обявена е война на религията, която се изразява в затваряне и разрушаване на църквите, прогонени са свещениците. Църквата в Кортен е затворена, но тази в Твардица е съхранена и до днес е център на религиозния живот. За вярващите периодът на съветската власт е много труден. КПСС и Комсомолът организират атеистична пропаганда срещу посещението на църковните служби, молитвите, постенето и християнските обреди кръщение, венчавка и погребение. Забранени са домашните икони. Въведен е гражданският брак. Въпреки това, българите не престават да вярват и да спазват християнските обреди, празници и вяра. Дори членовете на КПСС и Комсомола следват тази практика. Християнската служба в църквата (венчавката) е най-важната част от сключването на християнския брак, но тя е част от комплекс обреди (сватба), чрез които се утвърждава бракът. Тъй като църковната венчавка е забранена, традиционните сватбени обреди придобиват много голямо значение. Те поемат функциите на брачен договор. Бракът се осъществява именно чрез поредица от традиционни сватбени обреди и се смята за сключен след като те приключат. Официалната гражданска регистрация на браковете много често става известно време след създаването на семейството и най-вече – след раждането на първото дете. Специфична форма на криптохристиянство се появява при празнуването на християнските празници. Така Коледа, Великден, Гергьовден, Ивановден и други големи празници се ограничават до изпълнението на обредите в дома и семейството. Всички те стават специфична проява на смесването на канонично и народно християнство.

8.1. Съветското училище

През 1940 г., по време на първия период на установяване на съветската власт в Бесарабия, започва политика на интеграция на населението в съветското общество чрез ликвидиране на неграмотността в селата⁶⁴. През 1940–1941 г. се въвежда задължително начално образование. След 1944 г. се отварят училища на руски език в селата. В Кортен и Твардица те съществуват до днес, независимо че селищата са в Молдова. Българският език остава средство за безпипсмена комуникации между българите. Чрез руското училище постепенно поколенията, учили след края на 40-те години на миналия век, започват да научават руски. От втората половина на 50-те години част от младежите отиват за учат в университетите на Молдова и Русия. Училището улеснява интеграцията на българите в съветското общество. Повечето от хората от средното и младото поколение съвсем свободно говорят и български, и руски език, който през 90-те години на ХХ в. беше официален административен език за общуване между българи, руснаци, молдовани, гагаузи и други етнически общности в Молдова. Той е и престижният език за междуетническо общуване в тази част на страната.

Чрез образователната и професионалната миграция на част от българите извън родните им селища се създава групата на интелектуалците и професионалистите, които работят в градовете и селата на СССР. Именно от тях започват промените в начина на живот, нарушена е брачната ендогамия, появяват се нови имена в антропонимията на българите. Тези млади хора сключват междуетнически бракове, децата им носят руски или други модерни имена на времето. Те са „съветски хора“.

9. Комунизмът в колективната памет

За повечето българи в Кортен и Твардица след първите тежки десетилетия („трудовият фронт“, гладът от 1946–1947 г., принудителното организиране на колхозите по същото време и трудните години след това, ограничаването на правото на образование, изселванията от 1949 и др.), както и атеистичната политика през целия период, трудните времена се свързват със „Сталиновото време“. От края на 60-те години постепенно животът започва да се модернизира: електрификация, комуникации (нови пътища, телефони), безплатно здравеопазване, безплатно образование в училищата и университетите, социална мобилност и възможности за реализация в голямата съветска страна.

Устните разкази определят като недостатъци на системата трудното преместване на ново място поради необходимостта от жителство („прописка“), недостига на стоки и опашките, контрола на поведението на личността от КПСС и Комсомола. През 70-те години започва промяна на селищата със строежа на нови модерни жилища с финансовата помощ на колхозите

⁶⁴ Пак там.

и взаимопомощ между семействата. Всички села променят облика си чрез нови обществени сгради: Дом на културата („Дом культуры“) с библиотека, театър, театрален салон и кино, „Дом быта“ (Битов комбинат), детски градини, нови сгради на училището и на колхоза. Центърът на селата е оформен от тези постройки. В Кортен днес има дори хотел. Образът на „съветския човек“ и на „съветския народ“ е важна част на съветската идеология и пропаганда от периода на Брежнев. През 90-те години на миналия век в условията на икономическа криза в постсъветското време модернизацията от късния период на комунизма (най-вече Брежнев) остава част от престижното минало.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 1

СПИСОК ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ ПО РЕВИЗКОЙ СКАЗКЕ⁶⁵ НА 1 АПРЕЛЯ 1835 ГОДА

(Новаков, С., Н. Червенков. Прошлое и настоящее села Кирютня. Кишинев, Штиинца, 1980, Приложение, с. 74–81)

Колонисты	Воз- раст	Колонистки	Воз- раст
1. Иван Русевич Кишкилев <i>сын Руси</i>	39 14	Ивана Русевича жена Злата	34
2. Злати Куртович Петков <i>синовья</i> Кунчо Дмитрий Слав	54 29 16 13	Злата Куртовича жена Дона <i>дочь</i> Таша	44 6
3. Иван Константинович Танурков – вдовец <i>синовья</i> Драгне Танас Стоян Деню Деню Ивановича <i>сын</i> Иван	59 20 14 12 24 1	Ивана Константиновича <i>дочь</i> Йордана Деню Ивановича жена Таша	11 22
4. Тодор Константинович Бучков <i>сын</i> Дмитрий	29 2	Тодора Константиновича жена Дона	24
5. Колю Иванович Танурков <i>синовья</i> Яни Николай	29 4 1	Колю Иванович жена Вида <i>дочь</i> Евдокия	29 2
6. Минчо Иванович Мутафчи <i>синовья</i> Михаил Стоян Семен	59 16 14 10	Минчо Ивановича жена Мария	42
7. Иван Иванович Шоп <i>синовья</i> Колю Георгии	49 21 16	Ивана Ивановича жена Аница <i>дочери</i> Пена Яна	44 16 10

⁶⁵ Ревизская сказка се назовава преброяването на населението.

8. Минчо Георгиевич Душков	60	Минчо Георгиевича жена Пена	44
<i>сыновья</i> Кунчо	18	<i>дочь</i> Мара	16
Колю	16		
9. Колю Себович Новаков	39	Колю Себовича жена Стояна	34
<i>сыновья</i> Себи	16	<i>дочери</i> Гергина	17
Тодор	14	Вела	10
Неджо	13	Султана	8
Желю	12		
Дмитрий	6		
10. Колю Радоевич Робаков	34	Колю Радоевича жена Малама	34
<i>сыновья</i> Новак	10	<i>дочери:</i> Мария	6
Радой	8	Параскева	1
11. Иван Радоевич Робаков	29	Ивана Радоевича жена Неделя	26
<i>сын</i> Пенчо	2	<i>дочери</i> Дена	8
Цона	6		
Мария	2		
12. Добри Драгиевич Тузлуков	29	Добри Драгиевича жена Пекка	24
<i>сын</i> Драгия		<i>дочери</i> Мари	9
		Стана	5
		Параскева	1
Племянник Драгия Семенович Тузлуков	12		
13. Злати Васильевич Люленин	39	Злати Васильевича жена Яна	34
<i>сыновья</i> Руси	14	<i>дочери</i> Мария	10
Маноил	1	Стояна	5
14. Новак Николаевич Петков	30	Новака Николаевича жена Цона	28
15. Марко Стоевич Станчев	44		
<i>сын</i> Иван	13		
16. Колю Стоенович Арабаджиев	24	Колю Стоеновича жена Тодора	22
		<i>доч</i> Мария	
17. Георгий Яниевич Кальчишков	48	Георгия Яниевича жена Стана	44
<i>сыновья</i> Петр	20	<i>дочери</i> Стояна	21
Яни	16	Мария	18
18. Георгий Петрович Таласов	49	Георгия Петровича жена Чубра	39
<i>сыновья</i> Дмитрий	18	<i>дочери</i> Злата	20
Игнат	9	Калина	11
Иван	1		
19. Слав Златиевич Бучков	64	Слава Златиевича жена Герга	46
<i>син</i> Колю	12	<i>дочери</i> Зрафа(?)	20
Цона	18		
Каля	16		

20. Колю Димитриевич Марков – вдовец <i>синовья</i> Цони Дмитрий	64 22 35 6	Колю Димитриевича дочь Злата Дмитрия Колевича жена София	24 29
Дмитрия Колевича <i>синовья</i> Колю Диордий Марку	2 1		
21. Иван Новакович Трифонов <i>синовья</i> Новак Тодор Иван	54 16 9 2	Ивана Новаковича жена Бойка <i>дочь</i> Дена	49 10
22. Дмитрий Златиевич Чумердов <i>сыновья</i> Злати Петр Дмитрий	33 9 7 1	Дмитрия Златиевича жена Стана <i>мать</i> Милка <i>дочери</i> София Милка	29 74 13 11
23. Костю Русинов Кишкилев <i>синовья</i> Йордан Иван <i>Двоюродные братья</i> Стоян Райкович Калоев Иван Райкович Калоев	44 12 2 24 18	Костю Русевича жена Нейка <i>дочь</i> Кера <i>Двоюродные сестры</i> Неделя Цона	42 16 21 15
24. Жежо Къневич Арабаджиев <i>сын</i> Йордан	36 7	Жежо Къневича жена Злата <i>дочери</i> Руса Кера Мария Елена	34 13 10 3 1
25. Босю Събович Новаков <i>сын</i> Игнат	49 17	Босю Събовича жена Рада <i>дочери</i> Стана Арма Мария	39 18 12 8 6
26. Новак Събович Новаков <i>сыновья</i> Драгия Дмитрий Съби Съби Новаковича син Тодор	64 16 22 29 3	Новака Събовича жена Калина <i>дочери</i> Злата Руса Стана Домна Дмитрия Новаковича жена Стана <i>дочь</i> Йордана Съби Новаковича жена Калуда <i>дочь</i> Мария	44 18 17 14 1 2 2

27. Слав Новакович Трифунов –	34		
вдoveц	8		
<i>синовья</i> Петко	6		
Новак			
28. Георгий Петрович Факиров	34	Георгия Петровича жена Дона	34
<i>сын</i> Иван	4	<i>дочь</i> София	1
		<i>мать</i> Раиса	69
		<i>ее дочь</i> Петра	19
Племянник Слав Петкович Турлаков	10		
29. Михаль Петрович Цопул	34	Михаила Петровича жена Жела	34
<i>сын</i> Михайль	12	<i>дочери</i> Пейка	7
		Анна	1
30. Георгий Величкович Широv	44	Георгия Величковича жена Анна	34
31. Петко Пеювич Гуйгов	54	Петко Пеювича жена Яна	52
<i>синовья</i> Василь	24	<i>дочери</i> Дона	17
Пею	10	Мария	11
Марко	27	Марко Петковича жена Йордана	26
Марко Петковича син Георгий	1		
32. Иван Георгиевич Манаф	59	Ивана Георгиевича жена Неда	64
<i>синовья</i> Колю	28		
Атанас	16		
Петко	26	Петка Ивановича жена Злата	22
Петко Ивановича сын Иван	1		
33. Иван Златиевич Бучков	70	Ивана Златиевича жена Дена	59
<i>синовья</i> Минчо	24	<i>дочь</i> Недела	19
Стани	34	Минчо Иванович жена Минка	24
		Стани Ивановича жена Стойка	32
34. Сиво Драгиев Таукчи	49	Сиво Драгиевича жена Цона	39
<i>синовья:</i> Драгия	20	<i>дочь</i> Пейка	4
Петко	16		
Григорий	14		
Желю	12		
35. Колю Колевич Шишков	54	Колю Колевича жена Стойка	36
<i>сын</i> Юрдан	16	<i>дочери</i> Пейка	12
Рада	10		
Федора	1		
36. Злати Константинович Бучков	39	Злати Константиновича жена Цон	34
	16	<i>дочери</i> Сива (Съба?)	
	12	Жела	
	9	Каля	
	1	Домна	

37. Стойчо Иванович Шишков	54	Стойчо Ивановича жена Мария	39
<i>сыновья</i> Диордий	17	<i>дочь</i> Мария	1
Мани	15		
Стоян	13		
Илия	3		
38. Петр Димитриевич Гургуров	27	Петра Димитриевича жена Тодора	27
<i>братья</i> Симеон	22	<i>дочери</i> Дона	3
Иван	20	Анастасия	1
Тодор	18	<i>мать</i> Неделя	54
Петко	14	<i>ее дочь</i> Бойка	9
Стойчо	12		
39. Колю Жечович Барбаров	35	Коли Жечевича жена Ивана	32
<i>сыновья</i> Жечо	9	<i>дочь</i> Мария	1
Диордий	5		
40. Иван Жечович Барбаров	29	Ивана Жечовича жена Милка	29
<i>сын</i> Михаил	3	<i>дочь</i> Елена	1
<i>братья</i> Андрей	22	Петра Жечовича жена Герга	24
Марин	16		
Петр	27		
Петра Жечовича сын Георги	1		
41. Жерко Пеювич Малков	34	Жерко Пеювича жена Стояна	34
<i>сыновья</i> Петко	15	<i>дочери</i> Цона	20
Минчо	11	Пена	16
Колю	7	Злата	13
Василь	3	Каля	12
Стояна	8		
Стояна	5		
42. Иван Пеювич Малков	31	Ивана Пеювича жена Димка	27
<i>сын</i> Георгий	1		
43. Петр Кръстевич Войник	44	Петра Кръстевича жена Дона	39
<i>дочь</i> Стана	10	Минчо Кръстевича жена Стана	25
<i>брат</i> Минчо	24		
Минчо Кънчевича жени брат	20		
Кънчо Милович Стратов			
44. Минчо Манолович Делибалтов	50	Минчо Манолович жена Чубра	44
<i>сыновья</i> Яни	18	<i>дочь</i> Дона	3
Колю	16	<i>мать</i> Анна	74
Петр	1		
Его родственик Желю Колювич	22		
Желюв			

45. Дмитрий Минчович Керкинчев	44	Дмитрия Минчовича жена Стана	42
		<i>дочери</i> Неделя,	16
		Анна	4
		Елисавета	1
46. Колю Койчевич Делибалтов	74	Колю Койчевич жена Злата	54
<i>сыновья</i> Петр	29		29
Иван	34		
Ивана Колювича сын Петко		Ивана Колювича жена Мария	
<i>дочь</i> Евдокия	1		
47. Георгий Петрович Кынчев	24	Георгий Петровича жена Мария	20
<i>братья</i> Симеон	16	<i>дочь</i> Анна	1
Милан	12	<i>сестры</i> Кристина	14
Милка	8		
48. Петко Николаевич Герков	64	Петко Николаевича жена Руса	54
<i>сыновья</i> Колю	16	<i>дочь</i> Добра	19
Димитрий	12	<i>двоюродная сестра</i> вдова	
		Рада Барбанова	45
		ее <i>дочь</i> Марина	20
49. Петр Добревич Караджов	24	Петра Добревича жена Марина	24
<i>братья</i> Злати	19	Злати Добревича жена Марза	19
Тодор	16		
50. Атанас Георгиевич Манаф	64	Атанаса Георгиевича жена Цона	44
<i>сыновья</i> Георгий	20	<i>дочери</i> Анна	19
Петко	10	Милка	18
Димитрий	1	Стойка	16
		Милка	12
		София	9
		Анна	5
51. Константин Минчович Карафизи	30	Константина Минчовича жена Же- лязна	30
52. Петко Яневич Банков	29	Петра Яневича жена Васи́ла	29
<i>брат</i> Вачко		<i>дочери</i> Дона	6
		Мария	1
		Вачко Яневича жена Мария	
		Петка Яневича мать Нейка	64
53. Стоян Вачкович Банков	59	Стояна Вачковича жена Руса	54
<i>сыновья</i> Прокопий	14	<i>дочери</i> Неда	16
Петко	10	Дейка	8
Вачко	21	Вачко Стояновича жена Цона	20
Йордан	24	Йордана Стояновича жена Стояна	22
		Йордана Стояновича <i>дочь</i> Ирина	2

54. Дмитрий Васильевич Минчев	27	Дмитрия Василевича жена Сиба	24
сын Василь	3	дочь: Ивана	5
Его родственник Тодор Пеювич		мать Рада	49
Гвоздев			
55. Злати Иванович Атанасов	29	Злати Ивановича жена Тона	27
сын Василь	3		
56. Абретен Ненчович Дерменджиев	50	Абретена Ненчовича жена Дена	44
сыновья Янчо	22	дочери Неделя	15
Иван	16	Мария	3
Йордан	11		
Иван	10		
Колю	9		
Желез	8		
57. Пею Кънчевич Яврумов	36	Пею Кънчевича жена Злата	33
синовья Диордий	7		
Прокопий	6		
Василь	1		
58. Недю Петрович Багув	39	Недя Петровича жена Злата	34
		дочери Жера	13
		Цона	9
		Дона	3
59. Колю Петрович Багув	35	Колю Петровича жена Гергина	32
сын Петр	10	дочери Стана	8
		Мария	1
60. Петко Петрович Багув	30	Петка Петровича жена Мария	22
братъя Генчо	27	дочь Параскева	64
Минчо	22	мать Жера	
Иван	19		
61. Димир Димович Путаров	38	Димира Димовича жена Рада	37
сыновья Димо	14	дочери Христина	12
Иван	10	Дона	8
		Злата	2
брат Недко	34	Недко Димовича жена Пена	29
Недко Димовича синовья	9		
Илия	2		
Стоян			
62. Петко Лейчович Сталейков	42	Петка Лейчовича жена Жела	41
сыновья Иван	12	дочь Слава	2
Лейчо	8		
Николай	1		

63. Кунчо Иванович Куртов	20	Кунчо Ивановича жена Пена	24
<i>сыновья</i> Василь	9		
Игнатий	1		
<i>брат</i> Тодор	24		
64. Марин Жекович Терзиев	44	Марина Жековича жета Калина	42
<i>сыновья</i> Лейчо	21	<i>дочери</i> Цона	12
Жеко	18	Мария	5
Радой	3		
Марко	23		
Марко Марковича		Марка Марковича жена Рада	21
<i>сыновья</i> Георгий	2		
Илия	1		
65. Георгий Жекович Терзиев	39	Георгия Жековича жена Гергина	29
	2	<i>дочь</i> Мария	
66. Иван Павлович Дюлеров	20	Ивана Павловича жена Герга	20
		<i>дочь</i> Мария	1
67. Драган Сивович Москов	54	Драгана Сивовича жена Дойка	54
		<i>дочери</i> Гергина	16
		Стояна	10
		Яна	8
		Мария	3
68. Койчо Димитриевич Страдов – вдовец	54	Койчо Димитриевича дочь Анастасия	16
<i>сыновья</i> Андрей	26	Андрея Койчевича жена Анна	22
Михаль	19		
69. Яни Иванович Безволев	29	Яни Ивановича жена Кина	26
<i>брат</i> Продан	22	Продана Ивановича жена Арма	20
		<i>дочь</i> Мария	1
70. Йордан Васильевич Крестников	22	Йордана Васильевича жена Пена	24
<i>братья</i> Василий	12	<i>дочь</i> Анна	2
Димитрий		Василия Васильевича жена Герга	22
71. Желю Нейков Желев – вдовец	44	Желю Нейковича дочери	
<i>сыновья</i> Иван	22	Дона	14
Нейко	24	Мария	13
		Груда	11
		Жела	8
		Нейка Желовича жена Руса	24
72. Георгий Иванович Янчев	35	Георгия Ивановича жена Жера	34
<i>сыновья</i> Стоян	8	<i>дочь</i> Тодора	5
Вачко	6		
Василь	2		
Николай	1		
Двоюродный брат Николай Радоевич Дьяков	4	Георгия Ивановича тетка – вдова Пена Радоева	46

73. Неделчо Пейкович Димитриев	34	Неделчо Пейковича жена Бойка	29
<i>сыновья</i> Димитрий	9		
Иван	1		
<i>брат</i> Пенчо – вдовец	29		
74. Миндо Пейкович Караджов	34	Миндо Пейковича жена Тодора	32
<i>сын</i> Митьо	12	<i>дочери</i> Неделя	9
<i>брата</i> Диордий	19	Ирина	8
Стойко	14	Мария	2
		<i>сестра</i> Мария	14
75. Никола Миланович Настрадаин	74	Никола Милановича жена Стояна	60
<i>сыновья</i> Милан	19	<i>дочери</i> Тодора	29
Станчо	14	Гарда	23
76. Иван Николаевич Настрадаин – вдовец	40	Ивана Николаевича	4
<i>сын</i> Николай	9	<i>дочь</i> Замфира	
77. Марин Николаевич Настрадаин	26	Марина Николаевича жена Елена	24
<i>сын</i> Николай	5	<i>дочь</i> Нейка	1
78. Колю Драгиевич Белюв	34	Колю Драгиевича жена Стойка	34
<i>сыновья</i> Драгия	14	<i>дочери</i> Злага	16
Балю	11	Йордана	9
Петко	5		
79. Василь Славов Кутанов	69	Василия Славовича жена Жера	74
<i>дочь</i> Пена	16		
80. Петко Стоянович Доксул	29	Петка Стояновича жена Мария	24
81. Петр Куджа Иванов	39	Петра Куджи жена Слава	39
<i>сын</i> Михаил	3		
82. Тодор Димович Бакалов	34	Тодора Димовича жена Дена	30
<i>дочь</i> Мария	2		
83. Андрей Иванович Каба	30	Андрея Ивановича жена Васила	26
<i>дочь</i> Рада	4		
<i>мать</i> Рада	64		
84. Стоян Иванович Калоев – холост	24	Стояна Ивановича <i>мать</i> Вела	52
<i>сестры</i> Неделя	17		
Цона	15		
85. Петко Николаевич Чавдаров – вдовец	74	Колю Петковича жена Мария	22
<i>сыновья</i> Колю	29	Митотия Петковича жена Мита	29
<i>дочь</i> Мария	1		
Иван	19		
Митотий	34		
<i>дочери</i> Ивана	5		
Домна	1		

86. Василий Николаевич Чавдаров	64	Василия Николаевича жена Цона	59
<i>сыновья</i> Георгий	34	Георгия Васильевича жена Рада	29
Кръстю	26	Кръстю Васильевича жена Рада	24
Петко	24	Петка Васильевича жена Прода	23
Колю	16	Василия Николаевича дочь Минка	18
Съби	12	Кръстю Васильевича дочь Мария	1
Георгия Васильевича сын Василий	1		
Петка Васильевича сын Георгий	1		
87. Кирчо Стоянович Млячков	39	Кирчо Стояновича жена Елка	29
<i>сыновья</i> Стойко	10		
Костю	8		
Иван	3		
Павел	1		
88. Петко Васильевич Люленин	32	Петка Васильевича жена Стояна	29
<i>сыновья</i> Михаль	8	<i>дочь</i> Мария	1
Василь	5		
Петко Васильевича жены брат	16		
Пенко Михайлович Велюв			
89. Миндо Иванович Атанасов	34	Миндо Ивановича жена Ирина	29
<i>брат</i> Тодор	16	<i>дочери</i> Ивана	10
Стояна	8		
Катерина	1		
90. Стоян Николаевич Яламов	49	Стояна Николаевича жена Рада	39
<i>сыновья</i> Колю	18	<i>дочери</i> Кера	3
Марко	16	Яна	
Христо	13		
Петр	7		
91. Пею Кръстевич Петков	31	Пею Кръстевича жена Епифана	22
<i>сыновья</i> Петр	5	<i>мать</i> Мара	
Иван	2		
<i>брат</i> Митю	19		
92. Штерю Петкович Бакалов	29	Штерю Петковича жена Ивана	29
<i>дочь</i> Мария			
93. Петр Иванович Делибалтак	35	Петра Ивановича жена Стоян	34
<i>сыновья</i> Диордий	12	<i>мать</i> Уляна	64
Иван	11	<i>дочь</i> Уляна	8
Дмитрий	1		
94. Съби Минчович Карафизи	24	Съби Минчовича жена Неделя	23
<i>братъ</i> Иван	22	<i>дочь</i> Анна	1
Колю	16	Ивана Минчовича жена Койна	22
Съби Минчовича <i>мать</i> Стояна	54		

95. Константин Минчович Момчев	45	Константина Минчовича жена Цона	40
сын Петр	2	дочери Катерина	5
Елка	2		
96. Милан Радневич Шереметьев	44	Милана Радневича жена Дона	44
97. Манол Димович Пейков	59	Манола Димовича жена Нейка	44
сыновья Димо	21	дочь Цона	16
Колю	11		
Михаль	9		
98. Драгия Железкович Банков	22	Драгия Железковича жена Стояна	20
сын Дмитрий	1		
99. Пейко Димович Пейков	39	Пейка Димовича жена Стойка	34
сыновья Дмитрий	13	дочь Марина	6
Манол	10		
100. Слав Жечович Титев	49	Слава Жечовича жена Рада	39
		дочери Нейка	13
		Желязна	10
		Мария	1
101. Петко Николаевич Табанов	29	Петка Николаевича жена Нейка	29
		дочь Мария	2
		мать Валкана	54
брат Иван	26	Ивана Николаевича жена Тодора	24
		дочь Стефана	
102. Митю Велкович Митков	34	Митю Велкович жена Стойка	31
		дочь Стана	14
		мать Стана	64
103. Петр Георгиевич Пегливанов	34	Петра Георгиевича жена Мария	29
сыновья Иван	8	ее мать Пена	60
Георгий	1		
104. Василия Дмитриевича Петков	34	Василия Дмитриевича жена Йордана	32
братья Аргир	24	сестра Неделя	15
Яни	21		

И т о г о: 104 семьи: **342** души мужского пола и **312** душ женского пола. Кроме того 2 семьи священослужителей – всего **14** душ:

1. Священник Марко Дмитриевич	45	Марко Дмитриевича жена Христина	43
Малов	14	<i>дочери</i> Стойка	13
<i>сыновья</i> Кръстю	10	Койна	9
Неделко	3	Мария	4
Дмитрий			
2. Священник Економ Петр Федоров	35	Петра Федоровича жена Кера	34
Златев	6	<i>дочери</i> Мария	13
<i>сыновья</i> Симеон	3		10
Василий			

ЛИТЕРАТУРА

- Архив** – Государственный архив Одесской области.
- Атлас** (1958) – Атлас болгарских говоров в СССР. Ред. С. Б. Бернштейн. Москва, Наука.
- Кръстева-Благоева, Е.** 1999. Личното име в българската традиция. С., Марин Дринов.
- Бонева, Т.** Етничната култура на локалната общност. – Във: Изследвания в чест на чл.-кор. проф. Страшимир Димитров. – *Studia Balkanica*, 23, 2001, 761–783.
- Бонева, Т.** Социализмът и модернизацията, отразени в житейски разкази. – *Българска етнология*, XXX, 2004, № 4, 79–98.
- Державин, Н.** Болгарские колонии в России: Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии. С., БАН, 1914.
- Кауфман, Н.** Народни песни на българите от Украинска и Молдовска СССР. Т. 1–2. С., БАН.
- Мещерюк, И.** Переселение болгар в Южную Бессарабию в 1828–1829 гг. Кишинев, Штиинца, 1965.
- Мионов, Б.** Социальная история России. Т. 1–2. Москва, Наука, 1999.
- Наулко, В. І.** Етнични процеси серед болгарської діаспори в Україні. – Във: *Україна і Болгарія : віхи історичної дружби*. Ред. В. Станко. Одеса, 1999.
- Новаков, С.** Степной родник. Кишинев, 1966.
- Новаков, С.** Проблемы языка, истории и культуры болгарской диаспоры в Молдове и Украине. Ред. С. Новаков. Кишинев, 1993.
- Новаков, С., Н. Гургуров.** Страницы истории села Кортен. Кишинев 1995.
- Новаков, С., Н. Червенков.** Прошлое и настоящее села Кириютня. Кишинев, 1980.
- Поглубко, К., Ив. Забунов.** Обновльонная Твардица. Кишинев, 1980.
- Радкова, Р.** Към историята на Болградската гимназия. – *Векове*, 1978, № 3.
- Червенков, Н., И. Грек.** Българите в Молдова и Украйна. Минало и настояще. С., 1993.